

KÁLYIN
EGYHÁZALKOTMÁNYA.

ÍRTA:

Dr. KUN BÉLA
DÉBRECENI JOGTANÁR

HEGEDŰS ÉS SÁNDOR
KÖNYVKERESKEDÉSE
DÉBRECENBEN.
1906.

Székfoglaló értekezés 1905. november 16-án.

Az egyházalkotmány alapos ismerete — már pusztán gyakorlati szempontokból — első sorban a református egyház híveinek kiválóan szükséges. Ebben az egyházban sem különvált papirend nincs, mely kizárólag legyen hivatott az egyház-organismus szerveit szolgáltatni, sem az államfőt nem illeti meg az egyház kormányzásának a joga. Itt az egyház minden egyes tagja, bár különböző hatáskörben, de egyformán cselekvőleg részese az egyház ügyei intézésének. Minden egyes tagot érdekel eszerint ismerni azt a szervezetet, melynek működő sejtje ő maga is.

Nem elég pedig megismerni a puszta tételeket. Reformátusokra nézve gyakorlati előnnyel jár az egyházjognak tudományos művelése is. Mert a jogtudomány, — a jog philosophiája — a törvényhozás tudománya. És reformátusoknál a törvényhozás (jogszabály alkotás) joga nem egyes embert, vagy zárt testületet illet, hanem a hívek összességét.

Íme, már gyakorlati jelentősége nagy tehát a református egyházalkotmány tanulmányozásának. Tudományos érdeke — és ez már nemcsak a református vallásuakra nézve — még nagyobb. Hiszen csak ez positiv protestáns egyházalkotmány. Luther és a vele egyirányú reformátorok az egyház külső szervezetét közömbösnek tekintik. Azért a lutheránus egyházalkotmány országról-országra különböző. Ellenben a református egyház, ha szintén országról-országra külön szervezettel bír is, lényegileg ugyanazon alapelvek szerint szervezkedett mindenféle.¹

¹ Pedig a kálvinizmus sokkal több helyen és sokkal több fajú népnél elterjedt — valóban internationalis jellegű. L. *Kampschulte*: Johann Kálvin, seine Kirche und sein Staat in Genf 1. Leipzig 1869. bevezetés XII. — *Rieker*: Grundsätze reformierter Kirchenverfassung. Leipzig 1899. 5. 1.

Mert a református, tanítás nemcsak negatívumokat szegez szembe a katolikus egyházszervezettel. Nem elégszik meg azzal, hogy a katolikus egyházalkotmányt, mint szentíráson nem alapulót elveti. Nem elégszik meg azzal, hogy tagadja a pápa egyházi főnökségét, a püspökök apostoli utódlását, külön papi rend létezését s a katolikus egyházalkotmány más sarkalatos tételeit, hanem a szentírás alapján pozitív szervezetet is létesít.¹ Katolikusok és lutheránusok között a vita csupán akörül forog, vajjon az az egyházszervezet, mely az egyik részről isteni kijelentésen nyugvónak állítatik, az-é csakugyan, vagy nem. Katolikusok és reformátusok között ellenben a kérdés az, hogy a két, határozottan megállapított s egymástól alapjában különböző egyházalkotmány közül melyik felel meg Jézus és az apostolok tanításának.

Épen azért méltán csodálkozhatunk azon, hogy a református egyházalkotmány a tudományban nagyon el van hanyagolva. Nálunk Magyarországon a XIX. század folyamán meglehetősen fellendült egyházjogi irodalom csaknem kizárólag a katolikus egyházjoggal foglalkozik.² Ami szinte természetes, hiszen Révész Imre 1857-ben közzétett Véleményében méltán panaszolta, hogy a ma-

¹ E tekintetben is igaz tehát *Kampschulte* mondása, (i. m. előszó XV. és 158 l. hogy a kálvini reformatio következetesebb, radikálisabb és antikatholikusabb, mint a lutheránus.

² Valóban úttörő *Kosutány* Ignác, aki 1901-ben megjelent becses munkájában az összes hazai vallásfelekezetek egyházjogával megfelelő részletességgel foglalkozik, a protestánsokéval 129, 141—151, 282—307, 466—464, 589—604 lapjain s Kálvin egyházalkotmányi alaptételeit néhány szóval legjellemzőbb sajátságai kiemelésével ismerteti (147 l.) Első, aki az egyházjog rendszerében a református egyházjogot is feldolgozta, *Kovács* Ferenc debreceni jogtanár volt (1864). *Kovács* Albert (1877) egészen protestáns irányú tankönyve és *Kérészy* Zoltán volt debreceni, most kassai jogtanár értékes munkája (1903.) a szokottnál sokkal nagyobb terjedelemben tárgyalják a protestánsok egyházjogát. Ez utóbbi miinek azonban még csak első része jelent meg. Monographikus irodalmunk is szegény. *Révész* Imre nagyértékű dolgozatai és *Kerkapoly* Protestáns egyházalkotmánya (1860) azonban igen becsesek. *Dósa* Elek (1863.) és *Kólosváry* Sándor (1877.) különben jeles dolgozatai csak az erdélyi egyházkerület jogát tárgyalják.

gyar reformátusok saját egyházjuk mi vetésével mindaddig semmit sem gondoltak s a panasz nem sokkal kevésbé indokolt volna ma is. Azonban ez sem lephet meg bennünket, hiszen a nagy protestáns német nemzetnél is ugyanez a helyzet. *Rieker* is kiemeli, hogy a református egyházalkotmány a tudományban mind eddig (1899) meg lehetőszen mostoha elbánásban részesült.¹

Református egyházalkotmány tulajdonkép a kálvinista egyházalkotmányt jelenti. Mert Zwingli nézetei a végső alapelv tekintetében megegyeznek a lutheránus tanal.² A polgári felsőbbiséget, vagyis az állami hatalmat tartja ő is az egyház kormányzására hivatottnak. Ezért indokolt a typicus református egyházalkotmányt Kálvin nevével jelölni meg. Itt egyébiránt nem is ezen szűkebb értelemben vett református, azaz kálvinista egyházak tételes alkotmányáról, hanem a Kálvin által elméletileg megállapított egyházalkotmányról leszen szó. Tehát egy pusztán ideális egyházalkotmányról.

Egyes embernek senkinek sincs, Kálvinnak sem volt a református egyházban törvényhozó hatalma, ő elméletben teljesen kiépítette az egyházalkotmányt, amilyennek szerinte a szentírás és az őskeresztyén egyház példája nyomán lennie kell. Ám ezen ő tételei alakilag épen nem, tartalmilag pedig nem változatlanul lettek jogszabályokká. Még a genfi Ordonnance ecclésiastique is, melynek megalkotására pedig ő maga is személyesen befolyt, lényeges eltéréseket mutat az elméleti kifejtéstől.

Ez a körülmény, kapcsolatban azzal a mostoha elbánással, melyben a református egyházalkotmány a tudománytól részesül, magyarázza meg, hogy a kálvinista egyházalkotmány alaptételei felől gyakran ingadozó, egymásnak merőben ellentmondó állításokkal találkozunk s hogy egy-egy nem egészen pontos kifejezéshez a másod-harmad kézből származó rövid ismertetésekben a téves képzetek egész sora fűződik. Ugyanis a kálvinista egyházalkotmány

¹1. m. előszó.

² *LecMer*: Geschichte der Presbyterian- und Synodal- Verfassung seit der Reformation, Leiden 1854. 23 1. — *Rieker* i. m. 3. 1.

construálásában hol Kálvin elméleti fejtegetéseit tartják szem előtt, hol a legrégebb református egyházi rendtartásoknak az elmélettel nem mindenben egyező tételeit, hol meg épen a Genfben Kálvin élete idején fennállt tényleges állapotokat, amelyek elmélettel és tételes joggal ellentétben, a nagy reformátor rendkívüli tekintélye folytán, az ő akaratának nagymértvű érvényesüléséről tesznek tanúságot.

Ehelyütt azért sem a Kálvin reformációja nyomán tényleg létesült jogtételekkel, sem annál kevésbé Kálvin személyes befolyásával a genfi egyházi és állami életre nem foglalkozunk, hanem pusztán a Kálvin elméletben megállapított ideális egyházalkotmányának fontosabb tételeit kíséreljük meg levezetni. Kétségtelen ugyanis, hogy az ő elméleti fejtegetései nagymértékben irányadók voltak az összes legrégebb tételes református egyházalkotmányok keletkezésére s így ezeknek — melyek viszont az újabbaknak szolgálnak alapul — kellő átértése csak azoknak alapján történhetik. Ezért is, de belső értékénél és érdekességénél fogva is érdemes Kálvin ideális református egyházalkotmányával foglalkozni.

A református egyházalkotmánynak a tudomány részéről elhanyagolt volta bizonyára alkalmas ösztönzőnek az ez irányban munkálkodásra. De mentségül is szolgálhat az ily irányú kísérlet fogyatkozásainak.

I.

AZ EGYHÁZ.

Az egyház fogalma szolgál alapjául minden egyházalkotmánynak. A magunk célja szerint a láthatatlan egyház bittani fogalmát figyelmen kívül hagyhatjuk. Abból, hogy a Protestantismus ama valódi „egy közönséges anyaszentegyház“-nak, melyet az apostoli hitforma szerint hisz, nem a földön létező, hanem a láthatatlan egyházat tekinti, az egyház külső szervezetére is fontos következtetések folynak ugyan, — de evégből elég ennyit tudunk.¹ Jogi szervezete azonban csak a látható egyháznak lehet és eszerint a jogászt csak a látható egyház fogalma érdekli.

1. Kálvin nemcsak a láthatatlan egyházat különbözteti meg a láthatótól, de nála a látható egyháznak is kettős értelme van. Jelenti először az embereknek az egész világon elterjedt összeségét, mely az egy Istent és egy Krisztust vallja, a keresztyén hitre megkeresztelkedik, a szent vacsorával élés által a tudományban és szeretetben való egyességét bebizonyítja, az Ur igéjében egyértelmű és a Krisztus által rendelt igehirdetési tisztet megtartja. (Inst. IV. I. 7.) Másodszor jelenti az egy helyen megtelepedett gyülekezetét. A közönséges anyaszentegyházban ugyanis számos külön anyaszentegyház van városok és

¹ *Richer* i. m. 60 s. k. 1. — igen érdekesen ír arról a viszonyról, mely a látható és láthatatlan egyház között van s azt állítja, hogy a kálvinista tan szerint a látható egyház sokkal közelebbi vonatkozásban van a láthatatlanhoz, mint a lutheri szerint. E fejtegetéseket megbírálni csak avatott theologus lehet jogosult, de ha tételei igazak is, ez a látható egyház jogi fogalmának megállapítására befolyást nem gyakorol.

faluk szerint, amelyek az anyaszentegyház nevét és tekintélyét mind megtartják. (Inst. IV. I. 9.)¹

A katolikus tan szerint az egyház a római pápa, mint Krisztus földi helytartója főnöksége alatt álló keresztyének összesége. Az egy helyen lakó hívek nem alkotnak egyházat, hiszen egyház csak egy van és ez egységes. Az egy helyen lakó hívekből a paróchia áll, amelynek semmi jogi önállósága nincs, mert nem egyéb, mint a plébánus tevékenységi köre. A lutheránus tan pedig, bár az egyház fogalmát lényegesen másként állapítja meg, mint a katolikus, a paróchia fogalmát a katolikus egyháztól átvette. A paróchia itt sem jogalany, hanem pusztán tárgya a paróchus lelki gondozásának.² Ebből következik, hogy a paróchus helyzete csak az egész egyházhoz való viszonyában lehet más a lutheránus mint a katolikus tan szerint, a paróchiához való viszonyában azonban ugyanaz, tudniillik a paróchus sem itt, sem ott nem tagja a paróchiának, hanem annak felette áll.

Kálvinnál ellenben — épúgy, mint Zwinglinél³ — egyház minden egyes gyülekezet. Mert Krisztus nemcsak az összeségnek ígérte, hogy vele lesz a világ végéig, (Inst. IV. VIII. 11.) és nem csálhat meg az ő ígérete: valahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott leszek én közöttük (IV. I. 9.) Eszerint a gyülekezet is magának Krisztusnak vezetése alatt áll és az abban lakó összes emberek, a pásztorok is, tagjai a gyülekezetnek.

Sőt a jog szempontjából tekintve, első sorban a gyülekezetei kell egyház alatt értenünk. Azon egész föld kekségén elterjedett közönséges anyaszentegyháznak, mely Krisztus szeplőtlen menyasszonya (Inst. IV. I. 10) fogalma a jog területét alig érinti. Erről is áll, hogy a vele való egység megtartásához nem szükséges, hogy azt ember szemmel lássa (IV. I. 3.) Ezt csak Krisztus tudománya és a hit egysége köti össze, de semmi féle

¹ Unaquaeque nómén et autoritatem Ecclesiae jure obtinet. Ugyanígy a II. Helvét hitvallás XVII. 2 és 4.

² *Rieker* i. m. 79 1.

³ És amint az apostoli levelek is *ἐκκλησία*-nak mondják az egy helyen lakó gyülekezetét.

külső kapcsolat. Ennek fogalma tehát alig kevésbé hit-tani fogalom, mint a láthatatlan egyházé.

2. A genfi kis kátéban az egyház fogalmát Kálvin úgy határozza meg, hogy az azoknak a híveknek testü-leté és társasága, akiket Isten az üdvösségre praedestinált.

Minthogy pedig Istennek elővégzése szükségképen a világ kezdete óta és nem csak Jézusnak földön járta óta működik: nem lehet az egyház keletkezését Jézus földön járásának idejére, vagy épen azt követő időre tenni. Kálvin tanítása az egyházzal tehát nemcsak azáltal különbözik a katolikustól, hogy azt a római szék-hez nem köti, de azáltal is, hogy nem korlátozza azt a keresztyénségre sem. A második helvét hitvallás azon tétele (XVII Rész, 1. §), mely szerint *mindig volt*, van, és a világ végéig leendő egyház, — teljesen Kálvin fel-fogásán sarkallik. Nemcsak a láthatatlan egyháznak, a szentek egyességének tagjai a világ kezdete óta élt jám-borok, de tagjai valának a látható egyháznak is. A második helvét hitvallás szerint (XVII. R. 4 §) az egyház másként volt rendezve a törvény előtt az ősatyák közt, másként Mózes alatt a törvény által, másként Krisztustól az evangélium által. Ebből is világos, hogy itt a látható egyházzal van szó. De Kálvin nyilatkozataiból még inkább kitűnik ez. Mindig volt, — tehát Jézus földön járta előtt is volt — e földön Istennek anyaszentegyháza.¹ (Inst. IV. I. 17). Krisztus öröktől lógva Isten. Senki sem állíthatja azt, hogy a zsidók Krisztus nélkül lettek volna. Maga az apostol is egyenlőknek teszi velünk a zsidókat, nem-csak a szövetség kegyelmében, de a szövetségnek jegyei-ben is. (II. X. 4. 5.) A próféták idejében a zsidók-nál volt Isten valódi egyháza (IV. II. 7. 8, IV. IX. 6.) Nem volt még tökéletes, gyermekkorát élte, ezért is tartotta az Úr fenyíték alatt, de igazi egyház volt. (II. XI. 2.) Igaz, hogy a bálványimádás folytán a zsidók egyháza megszűnt igazi egyház lenni, ám épúgy meg-szűnt valódi egyház lenni a keresztyéneké is a pápa alatt. (IV. II. 9. 10.) Sőt ez szolgál igazolására annak,

¹ Nullum fuisse ab örbe condito tempus, quo Ecclesiam suam Dominus non habuerit.

hogy a reformátorok, bár elhagyták a pápa egyházát, az igazi egyháztól nem szakadtak el. Mert Achab próféta is a szervezett egyházat képviselték, annak nevében és tekintélyével léptek föl, Jézus megöletésén is a szervezett egyház főpapjai tanácskoztak és ezek ép úgy viseltek az igazi egyház színét, mint a pápa egyháza. (Inst. Praefatio VI.) Viszont mikor arról szól, hogy az egyház tagjainak bűnei miatt nem szabad magát az egyházat megvetni, ismét a zsidók példájára hivatkozik: a próféták sem vetették meg az anyaszentegyházat a zsidók bűnei miatt és Krisztus és az apostolok sem. (IV. I. 18. 19.) Azonban a zsidók egyháza az új szövetség kijelentése óta többé nemcsak nem igazi anyaszentegyház, de annak színét sem viseli, mert azóta immár nem találhatók fel benne azok a kellékek, melyeken az egyház megismerszik.

Abból, hogy Istennek anyaszentegyháza létezett Jézus földön járta előtt is, két fontos következmény folyik. Először, hogy az egyház célja mindenesetre valamely egyetemes emberi cél, mely egyidős az emberiséggel s fennmarad mindig, migember leszen. Másodszor, hogy átlátható egyház nem lehet valamely szervezetében megkövült intézmény. Jézusnak földön megjelenésével óriási átalakuláson ment át a világ kezdete óta fennálló anyaszentegyház, — annak bizonyosságul, hogy az egyház a maga örök feladatának végzésében változatlanul ugyanazokat az eszközöket nem használhat a, hanem fejlődésre, haladásra hivatott. A szántóvető más munkát ad cselédeinek nyárban, mint télen, a családapa másként neveli gyermekeit kicsiny, mint felserdült korukban, az orvos is másként gyógyítja az ifjat, mint a vénét, nem szabad tehát Isten szándékának változtatására magyarázni, ha az emberek tanításának módját, külső formáját megváltoztatja. (Inst. II. XI. 13. 14.)

3. Az az örökös cél, amely tété az egyháznak a világ kezdetétől a világ végéig törekednie kell, nem más, mint vezetni az embereket a tökéletesség felé.

Vájjon a praedestinatio hittétele mellett az egyházzal való közösség megtartása gyakorolhat-e a lelki üdvösségre

befolyást, — ez a kérdés itt teljesen érintetlenül marad.¹ Itt csak arról van szó, hogy az egyháznak célja az embereket már itt a földön jobb, nemesebb, Istennek tetoszóbb életre vezérelni. Nem elég hinnünk azt hogy van egy közönséges anyaszentegyház, de hinnünk kell azt is, hogy annak mi is tagjai vagyunk. (Inst. IV. I. 2.) Tehát úgy is kell magunkat viselnünk, mint Krisztus bárányainak (IV. I. 3.) Erre meg csak' az által vagyunk képesek, ha a látható egyházzal a közösséget megtartjuk (IV. I.

4.) Mert Isten egy pillanat alatt tökéletessé tehetné az embereket, de nem akarja ezt tenni, hanem az egyház által felnevelni az érett állapotra. (TV. I. 5.) És a tökéletesség felé nemcsak azokat vezérli az egyház, a kik magukat Isten bárányainak hiszik s ehez méltó életet élnek. Nem feladata az egyháznak az, hogy a kárhózzottakat az elválasztottaktól elkülönítse, mert ezt egyedül Isten teheti (IV. I. 4.), azonban a bűnös embert az által, hogy életét, erkölcsét kárhózzottatja, megint s emlékezteti, hogy ha magát meg nem jobbítja, örök kárhózzatra jut. (IV. XI. 2.)

Nem elégedhetik meg tehát az egyház azzal, hogy az utat a híveknek Isten igéjében megmutassa, hanem cselekvőleg is közre kell működnie arra, hogy az emberek ezen az utón haladjanak. Kálvinnak ideálja mindenesetre nem olyan egyház, mely jókat és gonoszokat vegyesen tartalmaz, hanem olyan, akol Krisztus lelke úgy uralkodik, hogy minden tisztán és szentül történjék.² Ám ez csak eszmény, a valóság pedig az, hogy Isten választottal úgy vannak elvegyítve az egyházban a bűnösök kö-

¹ *Rieker* — i. m. 64 s. k. 1. — azt állítja, hogy Kálvin prae-destinationalis dogmája folytán az egyház összegyűjtő tevékenysége nem játszhatik szerepet. Szerinte az egyház Kálvinnál nem Heils-Anstalt, hanem Heiligungs-Anstalt. Mert az embernek lelki üdve nem attól függ, hogy a neki nyújtott üdvöt hittel elfogadja-e, hanem az Isten elővégzésétől. Nekem úgy tetszik, hogy ez a tanítás nem egyezik az Inst. IV. I. 4—gyel, amelylyel teljesen összhangzó a II. Helv. hitv. XVII. 11.

² *Rieker* i. m. 65 1.

zött, mint a búzaszem a polyva között. (Inst. IV. I. 2.)¹ A bűnösöknek pedig nem elég Isten igéjét hirdetni és tétlenül várni, míg annak hatása alatt megjavulnak, hanem meg kell őket büntetni, aminek három célja van: 1. hogy ne tekintessenek Isten gyalázásával keresztyéneknek azok, akik rút bűnös életet élnek; 2. hogy a gonoszok példája által a jók meg ne romoljanak; 3. hogy maguk a bűnösök megszügyenülve bűnbánatra vezettessenek. (IV. XII. 5.) E büntetésekhez az egyháznak ugyan nincs karhatalma s nem is törekszik arra, hogy a bűnös erőszakkal elővonassék, hanem, hogy bűnbánatra önként előálljon. (IV. XI. 3.) Azonban a fegyelmezést mindenkor gyakorolnia kell s e tekintetben az egyház tevékenységét az államé sohasem pótolhatja. (VI. XI. 4.)

Isten törvényének megfelelő élet azonban még az által, hogy a bűnök irtatnak, nem áll elő. Jézus azt mondta, hogy a ki tökéletes akar lenni oszsa szét vagyonát a szegények között. (Máté XIX. 21.) Ebből következik, hogy az embereket a tökéletesség felé vezérlő egyháznak nem szabad megfélemlenie a szegényekről, sőt kötelessége arra ügyelni, hogy tagjai egymás terheit hordozzák. Aki magát Isten bárányának hiszi, annak kötelessége, hogy mindazokból a javakból, amelyeket Istentől nyert, a többiek részeltesse.² Kálvin nem kívánja megszüntetni a magántulajdont, de lehetetlennek mondja, hogy akik magukat egyaránt Isten fiainak tudják, egymás iránt atyafiul szeretettel ne volnának s egyik a másikat javai-
ból ne részeltetné. (Inst. IV. I. 3.)

Ezeknek alapján most már nem nehéz az egyház földi feladatainak megállapítása. Az egyház célja az em-

¹ *Rieker* i. h. megjegyzi, hogy Kálvin egyháza minden erővel arra törekszik, hogy Isten igaz országa lehessen és *Sohm* azon észrevételére (Kirchenrecht I. Leipzig 1892. 6451.24jegy.) mely szerint az egyház és Isten országa közötti különbségtétel kálvinista eredetű, azt veti ellen, hogy ez csak a fejleményekre áll, nem az eredeti tanításra. Pedig ha az egyház *törekszik* arra, hogy Isten országa lehessen, abból az is következik, hogy nem tekinti magát Isten országának. Lásd Inst. IV. I. 17: Sequitur nondum peractam esse eius sanctitatem; — IV. VIII. 12: Verum est etiam deletus esse eius maculas, séd ita ut quotidie adhuc delectantur.

² Cuaecungue in eos benefica Deus confert, inter se mutuo communicent. (Inst. IV. I. 8.)

berek tökéletessége. E végből szükséges 1. hogy az embereknek megmutassa a tökéletesedés útját Isten igéjének hirdetése — és megkönnyítse az azon maradást az Istennel való közösség jegyeinek, a szákramentumoknak kiszolgáltatása által; 2., hogy a rossz útra tévedteket visszatérítse a bűnösök büntetése által; és 3. hogy az embereket a tökéletesség feltételére, a földi javaknak a szegényekkel megosztására emlékeztesse, a szegények rendszeres gondozása által.

4. Az egyház feladataival nem szabad összetéveszteni az egyház ismertető jeleit.

Az egyház ismertető jeleit Kálvin is, mint a többi reformátorok az ige helyes hirdetésében és a szákramentumok helyes kiszolgáltatásában állapítja meg. (Inst. Praefatio VI; IV, I. 8. 9.)¹ E kettő közül egyiket sem szabad ugyan elhagyni, mert akkor nincs igazi anyaszentegyház, (IV. I. 11.) azonban ezeket sem lehet tökéletesekként követelni meg; akár a tanításban, akár a szentségek kiszolgáltatásában lehet valamely fogyatkozás, ami a gyülekezetei egyház mivoltától meg nem fosztja. (Inst. IV. I. 12.)

Nincs tehát igazság abban az állításban, mely szerint Kálvinnál az egyháznak még egy harmadik ismerető jele is van, és pedig a megfelelő külső szervezet.² Eltekintve attól, hogy Kálvin minden alkalommal csak a fentemlített két fogalmi kellékét említi az egyháznak, azt, hogy a helyes szervezet is *nóta ecclesiae* volna már csak azért sem lehet állítani, mert mint tudjuk, Kálvinnál a látható egyháznak kettős értelme van és külső szervezete egyáltalán csak a második értelmű egyháznak, vagyis a gyülekezetnek van, arról pedig hogy az egész földön elterjedt közönséges anyaszentegyháznak valamely külső szervezete nem hogy szükséges, hanem csak hogy kívánatos volna, egyáltalán nincs szó.

Azok, akik a megfelelő szervezetet is fogalmi kellékül állítják, megfedkezni látszanak arról, hogy az egyház Kálvin szerint is egységes (Inst. IV. I.

¹ Ugyanígy a II. Helv. hitv. XVII. 10.

² Így *Sohn* (i. m. 656 l.) és *Rieker* i. m. 91. l.

2.) és egyetemes (Inst. IV. I. 9.) és rajta kívül nincs az üdvösségnek reménysége. (IV. I. 4. 22.) Ha a helyes szervezet fogalmi kelléke volna az egyháznak, ezekkel a tulajdonságokkal csak az egész világra kiterjedőig határozottan megállapított, egységes, egyetemes és az egyház tagjai részére az üdvösséget kizárólag biztosító szervezet mellett bírhatna. Már pedig a közönséges anyaszentegyház egysége csupán abból áll, hogy Krisztus annak egyedüli püspöke. (Inst. IV. II. 6.)¹

A helyes szervezet a második értelemben vett egyház, vagyis a gyülekezet részére szükséges ugyan, de itt sem mint fogalmi kellék. Minden egyes gyülekezet Istennek valódi anyaszentegyháza már az által, hogy benne az ige helyesen hirdettetik és a szákramentumok helyesen vannak kiszolgáltatva, és Isten ígéjéhez mérve kell megbírálni minden gyülekezetet, valódi egyház-e vagy nem. (Inst. IV. I. 11., IV. IX. 12.)³ Ám az egyház földi feladatai végzéséhez külső szervezetre szükség van. E földi feladatokat nem a közönséges anyaszentegyház végzi, hanem a gyülekezet. Sem prédikálni, sem szákramentumokat kiszolgáltatni, sem fegyelmet gyakorolni, sem szegényeket gondozni nem lehet máshol, mint a gyülekezetben. Ezért nincs szüksége külső szervezetre

¹ Azt *Rieker* is elismeri (i. in. 92 1.) hogy Kálvin a lelki üdvösséget sehol sem köti a jól szervezett egyházhoz tartozáshoz, de szerinte az egyháznak egyáltalán semmi befolyása a lelki üdvösségre (64 és 92 1.), amivel szemben 1. Inst. IV. I. 4.

² Éppen ezért nem lehet elfogadni, amit *Groselaude* (*Exposition et critique de l'ecclésiologie de Galvin, Geneve, 1896. 10. s. k. 1.*) állít, hogy a látható egyház első tulajdonsága Kálvin szerint a csalatkozhatatlanság. Kálvin éppen azt mondja (Inst. IV. Vili. 13.), hogy az egyháznak nincs hatalma a csalatkozhatatlanságra, hanem azért (tehát akkor) nem téved, mert (tehát mikor) mint Krisztus menyasszonya, engedelmeskedvén vőlegényének, az ige által vezeteti magát. (Hic igitur est discrimen: iUi ecclesiae autoritatem extra verbum Dei collocant, nos autem volumus verbo annexam.) Ezt a tévedhetetlenség jogának éppen nem lehet mondani. Jogilag úgy áll a dolog, mint *Kerkapoly* (Protestáns egyházalkotmány Pápa, 1860. 5. 1.) tömören mondja: Protestáns felfogás szerint ott az igaz egyház, ahol az igaz tan, míg katolikus szerint ott az igaz tan, ahol az egyház.

az egyetemes egyháznak, és azért van szüksége arra a gyülekezetnek. De mert pusztán feladatai helyes végzése céljából van szüksége a gyülekezetnek a külső megfelelő szervezetre, épen azért annak hiánya miatt nem szűnik meg igazi egyház lenni. Bizonyára nem képes jól megfelelni feladatainak s ennyiből fogyatékos,¹ de ha az igehirdetés és szákramentumok kiszolgáltatása benne helyesen történik, nem kevésbé igazi anyaszentegyháza Istennek, mint a megfelelően szervezett.²

5. Ha az egyház az emberek között a világ kezdete óta fennáll és szükségképen fennmarad a világ végéig az ő sajátos feladatainak teljesítése végett, úgy az szükségképen, egy magában véve önálló, minden más társadalmi szervezettől különböző és független társadalmi Organismus. És ez áll nemcsak az egész egyházzal, hanem annak részeiről, a külön egyházakról, gyülekezetekről is. Hiszen az egyház örökös feladatainak épen ezek a teljesítői.³ Később még rátérünk, hogy Kálvin az egyházat valóban önálló társadalmi létszerként fogja fel.⁴

Előbb azonban még eme társadalmi Organismus előállításának kérdéséről kell szólnunk. Ami tulajdonképpen kettős kérdés, lévén az Organismus is kettős. Először arra vonatkozik, miképen jön létre az egyház az ő végső alkotó tagjaiból, az emberekből; másodsor arra, vajjon a kettős létszer — egyetemes egyház és gyülekezet — közül melyik előzi meg a másikat.

¹ Mint *Kerkapoly* mondja (i. m. 8. 1.) A reform, egyház szerint a külső egyház részére csak egy szervezet lehet legmegfelelőbb, melytől minden eltérés kénytelenség, melynek csak kárával hódolhat az egyház.

² Gondoljunk csak az alapítványokra. Ezek sem képesek megfelelni kitűzött céljuknak helyes szervezet nélkül, de ha szerveztük nem helyes is, azért nem szűnnek meg alapítványok lenni.

³ Hogy egy nagy organismusnak alkotó részei magok is önálló organismusok lehetnek, azt bizonyítja az is, hogy minden társadalmi Organismus emberekből áll.

⁴ Ezt *Rieker* is elismeri (i. m. 68, 86—87 és 176 1.) de azt veti ellen, ezt nem szabad jogi értelemben venni, mert ez az önállóság csak vallási természetű. Máshol meg azt mondja, hogy a kálvinizmusban vallás és jog teljesen összeolvad (59. 1.)

Ami az első kérdést illeti, azt úgy is lehet kifejezni, hogy az egyház intézet, vagy egyesület természetével bír-e. Hogy a természetjogi iskola felfogása, mely szerint az egyház az emberek szabad egyesülése alapján jött létre,¹ amint minden vallásos, úgy a kálvinista tantól is teljesen idegen, azt már az eddigiek után felesleges is mondani. Az anyaszentegyház nem építettett az emberek ítéletén vagy szabad akaratjukon. (Inst. 10. II. 4.) Mint Isten atyja, úgy az egyház anyja az embereknek, mely táplálja és neveli őket (IV. I. 4.) Ahoz, hogy az egyháznak tagja legyen az egyén, nem szükséges az ő akaratnyilvánítása; mint az államba, úgy az egyházba is beleszületik. Az egyház célját a tagok összesége sem változtathatja meg, és ha egy időben az összes tagok kilépnének is, — az egyház, melynek célja a világ végéig tökéletesíteni az embereket, akkor sem szűnne meg.²

Ám az intézet két féle: alapítványi és egyesületi elemekből áll és hol alapítványi, hol egyesületi elemei domborodnak ki inkább.³ Ha most már azt nézzük, hogy az egyházban, mint kétségkívül intézetben az alapítványi vagy egyesületi momentumok állanak-e inkább előtérben, ismét különbséget kell tennünk az egyház két féle értelme szerint.

Az egyetemes egyháznál az alapítványi jelleg túlnyomó, míg az egyes egyháznál nagyobb mértékben találkozzunk az egyesületi jelleggel. Gyülekezet valóban keletkezhetik szabad egyesülés útján is, és az összes tagok

¹ Ezen alapszik a lutheránus u. n. társulati rendszer.

² Lásd *Rieker* i. m. 70 l.

³ *Rieker* (i. m. 71. 1.) azt állítja, hogy Kálvin egyházában előtérben áll az egyesületi momentum. Vájjon a praedestinatio itt is felemlegetett dogmájának van-e e tekintetben valami befolyása, azt, mint erősen hittani kérdést nem kutatom. De az bizonyos, hogy Rieker azon eljárása, melylyel nagy buzgósággal sorolja fel, hol nevezi Kálvin s mely református egyházi hitvallások nevezik társaságnak az egyházat, a kérdés érdemére nem hoz világosságot. Hiszen *societas*-nak mondja az egyházat az ágostai hitvallás Apológiája és a római káté is.

kiléptével meg is szűnhetik. Szó sincs róla azért, hogy a gyülekezet valóban egyesületnek volna tekinthető. Nemcsak azért, mert ennek tagjává sem csupán önkéntes belépés útján lehetünk, hanem azért sem, mert tagjai akaratától függetlenül és megváltozhatatlanul megvan állapítva a célja, sőt fővonásokban még külső szervezete is.¹ Hogy mégis a felületes szemlélő előtt a kálvinista gyülekezet az egyesület benyomását teszi, annak oka az, hogy tagjai nem passiv tárgyai az egyházi gondozásnak, mint a katolikus vagy lutheránus paróchia hívei, hanem cselekvő részesei az egyház működésének; az egyházban tehát — bár megállapított célra és megállapított szervezet mellett — összes tagjai tevékenységének van szerepe.

A második kérdés, mely arra vonatkozik, hogy az egyetemes egyház és az egyes egyházak között milyen a keletkezési sorrend, csak a református egyházfogalom mellett merülhet fel. Ahol a gyülekezet magában véve nem egyház, csak paróchia, ott egészen világos, hogy a paróchia létezését az egyház létezésének meg kell előznie. Az egyház létesíti a paróchiát, mely nem egyéb, mint öneki pusztja szerve.

Ám a kálvinista felfogás mellett az egyetemes egyház és a gyülekezet közötti viszony nem a szervezet és az ő szerve között, hanem két, bár egymással a legszorosabb összefüggésben levő szervezet között fennálló viszony. Ezt lehet úgy is elképzelni, hogy előbb létesül a nagy Organismus és ez osztja szét önmagát aprókra; meg úgy is, hogy előbb létesülnek a kis szervezetek s ezeknek egyesülésével jön létre a nagyobb. Ha a gyülekezeteket, mint a közönséges anyaszentegyházat alkotó végső [egyedeket fogjuk fel, ezt a kérdést is föltehetjük így: vajjon alapítvány vagy egyesület módjára keletkezett-e a közönséges anyaszentegyház.

A kérdés eldöntése annak megfontolásán fordul meg, lehet-e szó egyházzól gyülekezet nélkül? Világos, hogy

¹ Ennyiben még kevésbé tekinthető egyesületnek a református egyház, mint a lutheránus is.

nem lehet. Ellenben lehet-e szó egyházzal több gyülekezet nélkül? Világos, hogy lehet. Mihelyt egyszer van egy gyülekezet, amelyben Isten igéjét helyesen hirdetik és a szákramentumokat helyesen szolgáltatják ki, imár van egyház, tekintet nélkül arra, hogy van-e még egy másik ilyen gyülekezet is. Vagyis a több gyülekezetből álló közönséges anyaszentegyházat nem csupán történetileg, de elvileg is megelőzi az egy gyülekezetből álló anyaszentegyház.¹

Ebből meg az következik, hogy az egyház organizációja nem felülről lefelé, hanem alulról felfelé történik. Az egyháznak csak mint az egész földre kiterjedő egyetemes egységnek felfogása mellett az országról-országra, tartományról-tartományra külön szervezésben van valamely következetlenség, vagy önkényesség, vagy legalább mindenesetre megtagadása az egyház önálló Organismus voltának. Ellenben, ha az egyház alapformája a gyülekezet, akkor természetes, hogy olyan területen és annyi gyülekezet van közös szervezetben, aminő területen és ahány gyülekezet ilyen közös szervezetet létesíteni kívánt. Minden szervezkedésnek alapja a gyülekezet, amelynek, mint láttuk, magában külső szervezettel bírnia kell, és minden, a gyülekezet körét meghaladó szervezkedés addig terjed, ameddig azt a gyülekezetek kívánják.² E szerint a közönséges anyaszentegyháznak egységes

¹ Ellenkezőleg *Rieker* i. m. 81. l., ki szerint az egyes község elsőségének elve az ő református protestantizmustól idegen, amit azzal bizonyít, hogy Skóciában felülről egyszerre történt a református egyház létesítése. De még ha a tényeket s nem az elveket vizsgáljuk is: Genf, Franciaország, Németalföld példái mást bizonyítanak.

² Ebből folyik az is, hogy a református egyházban könnyen vezet az elégedetlenség a több gyülekezetből álló szervezettől elszakadásra, aminek Skóciában és Amerikában több példáját látni. *Rieker* (i. m. 931.) ennek az okát ott keresi, hogy a helyes szervezet megkivánásából keletkezik a hajlam a szakadásra. Egyébiránt jól mondja *Renan*, hogy az új felekezetek alakulása nem a gyöngesség jele, hanem ellenkezőleg azt bizonyítja, hogy a vallásos érzés erős és teremtő erővel bír.

külső szervezete csak nem szükséges, de ha az összes gyülekezeti egyházak úgy kívánnák, lehetséges volna.

Annak, hogy a református tan már a magános gyülekezetben is bevégzett egyházat lát, és a magasabb egyházi szervezeteket mint a gyülekezeteken alapulókat fogja fel, igen nevezetes hatásai vannak. Egyrészt e tan nagy befolyást gyakorolt a természetjogi, s annak közvetítésével a modern egyházjogi felfogás kifejlődésére. Másrészt azáltal, hogy lehetővé tette református egyház alakulását oly országokban is, ahol az államhatalom ellenséges indulattal viseltetett a reformatio iránt, olyan korban, amikor nemcsak a katolikus egyház tekintette magát az államai összeforrottnak, de a lutheránus is, és az volt a tétel, hogy egy országban csak egyféle igehirdetés lehet. Ilyen módon lehetővé tette a több vallású állam keletkezését, ami aztán szükségkép az egyház és állam teljes szétválasztásához vezetett.

II.

EGYHÁZ ÉS ÁLLAM.

Az egyház és állam eme szétválasztása azonban nemcsak következménye a kálvinista gyülekezeti egyházfogalomnak, hanem benn foglaltatik Kálvinnak az egyház és állam közötti viszonyra vonatkozó tanításában.

1. Kálvin felfogása az egyház és állam közötti viszonyt illetőleg alapjában különbözik úgy a katolikus, mint a lutheri tantól. Ezeket igen jellemzően ismerteti *Sohm*. Hagyjuk el —, úgymond — az államról s egyházzal való mai képzeinket s helyezkedjünk a középkori egyházpolitikai elvek világába. Az állam és egyház fogalma mai értelmében akkor még ismeretlen. Az alapvető fogalom a keresztyénség. A keresztyénség körében két kardot, azaz kormányzatot rendelt Isten, az egyházit és a világit; mindkettőnek feladata a keresztyénség kormányzása, csakhogy eltérő céllal és különböző hatalom segítségével.¹ Nincsen szó tehát a középkori felfogás szerint két külön társadalmi szervezetről, hanem csupán az egységes keresztyén társadalom feletti két hatalomról. E két hatalom között az elsőbbség katolikus felfogás szerint az egyházit illeti meg, — ez a nap s a világi hatalom, a hold, is ettől nyeri erejét. Amiből következik, hogy az egyházi hatalom teljességének tulajdonosa, a római pápa, felette áll a világi elsőbbségnek. Tehát a theokratikus, hierokratikus rendszer.

Luthernek a két hatalom közötti viszonyra vonatkozó tanítása az eredményben ennek ép ellenkezője, de

¹ I. m. 548. l.

a kiindulási pont teljesen azonos. Mint *Sohm* helyesen mondja, Luther tanítása a két kardról, illetve a két kormányzat külön választásáról nem egyéb, mint a két hatalomról szóló középkori elméletnek reformált alakban ugyan, de lényegileg ugyanazon alapon való fenntartása. Vagyis szerinte sem két különböző szervezet, egyház és állam egymáshoz való viszonyáról van szó, hanem a két hatalom (lelkési és világi) rendeltetésének és egymáshoz való viszonyának kérdéséről, melyek a keresztyénség egy ugyanazon nagy organismusához tartoznak s egyaránt annak igazgatására vannak rendelve.¹ Csupán a két hatalom közötti viszony rendezése tekintetében van tehát különbség, amennyiben Luther szerint az egyház hatáskörébe csupán az ige hirdetése és a szákramentumok kiszolgáltatása tartozik, a kormányzat ellenben nem. Az egyházi hatalom nem felsőbbség. Felsőbbség csak egy van, a világi, melynek hatalma mindkét táblára kiterjed, feladata tehát az egyház kormányzása is. Sőt a világi felsőbbséget feltétlen szuverénitásánál fogva több jog illeti meg, mint az egyház pusztá külső igazgatása. Á császárnak tiszte — mondja az ágostai hitvallás — ítélni a hitágazatok felett, megvizsgálni a tiszta tudományt, gondoskodni, hogy jó tanítók állíttassanak. Mert a lelki élet az ő külső nyilvánulásában nem független az állami hatalomtól. A tévtanok a közbéke megrontására vezetnek. Azért az állami felsőbbségnek nemcsak joga, de kötelessége is a tan tisztaságára felügyelni.

Kálvin már az alapon eltér a katolikus és azzal együtt' a lutheránus felfogástól. Nála az egyház nem csak egyik oldala a társadalom életének, hanem maga egy önálló társadalom, mely saját feladatait saját szerveivel végzi, ő rá tehát nem talál, amit *Rieker* a Luther-féle felfogást híven tükrözőleg mond, hogy az egyház és állam a reformátoroknál nem két kör, amelyeknél az a kérdés, vajjon metszik-e egymást, vagy összeesnek, vagy egymáson kívül esnek, hanem csak egy kör, vagy inkább ellyp-

¹ I. m. 638. 1.

sis két gyúponnal, és ez az ellypsis a keresztyénség.¹ Kálvinnál egyház és állam épügy külön két kör, mint mai felfogásunk szerint; nem egy egységes organismusnak közös, bár egymástól különböző szervei, hanem két külön Organismus.

Távrolról sem állíthatni, hogy ez a gondolat elméletileg tisztán ki van fejtve Kálvinnál.² Az ő idevonatkozozó tételeit magukban véve, kiszakítva, többféleképen lehet magyarázni. És igazat kell adnunk *Riekernek*,³ első tekintetre valóban úgy látszik, mintha e tekintetben semmi különbség sem volna kálvinista és lutheránus felfogás között. De maga a gondolat megvan s az egyház és állam közötti viszony rendezésének alapjául szolgál. Kitűnik ez egyrészt abból, hogy az egyház is szervezve van, (Inst. IV. XI. 4.), nemcsak az állam, mint a lutheránusoknál, — másrészt abból, hogy az állam sem csak egyszerű karhatalom az egyház szolgálatában, mint a középkori katolikus felfogás szerint és arra — bár esetleg a sátán az igazi egyház ellen támasztja (Praefatio VI.) — mindenkor szükség van (IV. XX. 2—5.)

Aki test és lélek között — mondja Kálvin — e mostani elmúló élet és az örök élet között különbséget tud tenni, könnyen belátja, hogy a polgári kormányzat és Krisztus lelki országa felettébb meg vannak különböztetve. (IV. XX. 1.) A test és lélek közötti viszony emlegetése pedig itt egyáltalán nem ugyanazon értelemben történik, mint a középkori katolikus egyházban, amint azt *Sohm*, és *Rieker*⁴ állítják. A római katolikusoknál az összetar-

¹ Die rechtliche Stellung der ev. Kirche Deutschlands, Leipzig 1893. 54 l.

² *Kampschulte* (i. m. 470 l.) hangsúlyozza, hogy jogtalanul állítják Kálvint az egyház és állam teljes szétválasztása modern teóriájának szerzőjéül, de elismeri, hogy az elválasztás és önállóság gondolata elvileg nagyobb mértékben van nála hangsúlyozva, mint azon időben átaján.

³ Grundsätze 176 l.

⁴ i. m. 655 l.

⁵ i. m. 183 l.

tozás példázata az, Kálvinnál a különbözőségé. A katolikusoknál annak feltüntetésére szolgál, hogy amint az egy ember testből és lélekből áll, úgy az egy keresztyén társadalom is államból és egyházból és annak feltüntetésére, hogyaminta lélek előbbvaló a testnél, úgy az egyház is előbbvaló az államnál. Kálvinnál ellenben — mint a földi élet és örök életre hivatkozás megvilágítja — azt mondják e szavak, hogy az állam a testre és földi életre, az egyház pedig a lélekre és örök életre visel gondot.

Az egyház úgy, mint az állam önálló társadalmi szervezetként fogatván fel, szükségképen háttérbe vonul az a kérdés, hogy a két hatalom közül melyik a felebbvaló. Az csak addig lehet vita tárgya, míg a két hatalom, mint egy Organismus szervei szerepelnek. Csak addig lehet szó arról, hogy melyik a fontosabb szerve az egységes organismusnak. Ha azonban a két hatalom nem egy ugyanazon létszemek közös szervei, hanem külön szerve mindegyik egy külön organismusnak, akkor nem a két hatalom közötti elsőbbségről van többé szó, hanem a két szervezet egymáshoz viszonyáról.

Kálvin nem fejezi ki ezt a gondolatot, de annak következéseit levonja. E tekintetben is átvezető a középkori katolikus nézetektől a modern egyházjogi felfogáshoz.

2. Abban a tekintetben is közelebb jár Kálvin a modern, mint a középkori felfogáshoz, hogy különbséget teszen — ismét megjegyezhetjük, hogy nem világos elméleti kifejtésekben — az Organismus és az orgánum között.

Mivel katolikus és őslutheránus felfogás szerint az egyházi hatalom úgy, mint a világi, csak szerve az egységes keresztyén társadalomnak, — a papságban, illetve államtöben testestül meg az. Ezért azonos az egyház a pápasággal, az állam a világi fejedelemséggel a középkori katolikus felfogásban. Mivel pedig az egyház előkelőbb az államnál, tehát a pápa is a világi fejedelmeknél. Luthernél csak az a különbség, hogy minden hívő pap lévén, az egyházi hatalom nem a papsághoz, hanem az ige hirdetéshez van kötve. Mivel pedig az egyházi hatalom kezelői, az igehirdetők, alávannak rendelve az egyház praecipuum membrumának, a fejedelemnek, aki nem

kevésbé pap, mint az igehirdetők, — tehát az egyház alá van rendelve az államnak.

Kálvinnál ellenben más az egyház, mint azok a szervezetek, melyekkel magát igazgatja és ismét más az állam, mint a fejedelem. A felsőbbség, vagyis az állami szervezet nélkülözhetetlenül szükséges, annak eltörlésére törekedni gonoszság, mert nem kevesebb haszna van az emberek között, mint a kenyérnek, víznek, napnak és éltető levegőnek (Inst. IV. 20. 3.) Istent magát gyalázzák, kik azt megvetik (IV. XX. 7); általa van, hogy a gonosz emberektől megoltalmaztatván nyugalomban élhetünk (IV. XX. 17). Ellenben a főhatalom kezelője, a fejedelem lehet gonosz is, a sátán eszköze (Praefatio VII), Istennek csapása, és ezzel szembeszállni nemcsak joga, de kötelessége is az előjáróknak, mert különben árulói lesznek a nép szabadságának, melynek Isten rendeléséből oltalmazói volnának hivatva lenni. (IV. XX. 31.)

Mivel pedig különbözik nemcsak a két Organismus, hanem annak feladatköre is, világos, hogy egyiknek szerve a másik ügyeibe nem avatkozhatik. Mindegyik hatalom csak annak a létszemek ügyeit intézheti, amelynek orgánuma ő maga. Az anyaszentegyház semmit magának nem tulajdonít, ami a fejedelemnek tulajdona és a fejedelem sem cselekedhetik semmi olyat, amit az egyháznak kell véghez vinni. (IV. XX. 25.) Bár a polgári felsőbbség hatalma a tíz parancsolatnak mindkét táblájára kiterjed, ez nem jelenti azt, hogy az államhatalom a szorosán vett lelki ügyek terén hatalommal bírhatna. Kálvin nem tartja megengedhetőnek, hogy a fejedelem ítéljen a hit dolgában¹ és következetesen megtudja valósítani, hogy az úrvacsorától eltiltás az egyház szervének, a consistoriumnak legyen kizárólagos joga.²

Az állami felsőbbség, mint ilyen, az egyháznak nem tagja. A fejedelem maga pedig, ha tagja az egyháznak,

¹ Révész Protestáns egyházalkotmány alapelvei. Szarvas, 1856. 61. 1.

² Rieker i. m. 188 1.

alá is van rendelve az egyház hatalmának (Inst. IV. XI. 3. XV. 7.)

A gyakorlatban nem tudta Kálvin ezen, az elméletben következetesen vallott¹ elveit teljesen megvalósítani.² Abban az időben, amikor az állami és egyházi élet teljes összeolvadása szabály volt s amikor a rohamosan fölemelkedő állami szuverénitás — épen a reformatio által is erősítve — minden irányban érvényesülni törekedett, néni lehet azon csodálkozni, hogy ez a rendkívül erős egyéniség sem volt képes az uralkodó eszmékkel ellenkező rendszer megvalósítására. A genfi Ordonnance ecclésiastique sokkal nagyobb befolyást biztosított az állami orgánumoknak az egyházi ügyek intézésére, mint amennyi Kálvin elveivel megegyeztethető. De ő ez állapotokkal nem is volt megelégedve³ és sok küzdelem árán sikerült neki az 1561-i rendszabályokkal⁴ az állami hatóságoknak a szoros értelemben vett egyházi ügyekbe beavatkozását kellő határok közé szorítani.

3. De bár ezek szerint egyház és állam, mint egymástól különböző két Organismus, pontosan szét vannak

¹ *Kerkapoly* — i. m. 521. — Richterre hivatkozva azt állítja, hogy csak az *Institutiók* II. kiadásától fogva változatlan Kálvin álláspontja, mert az I. kiadásban még több jogot enged az államnak. Nekem épen csak az I. és VI. kiadásokkal volt alkalmam megismerkedni, de ez alapon azt hiszem, az az igaz, amit *Kampschutte* mond (i. m. I 257 l.), hogy az *Institutiók* különböző kiadásai közt a tan tekintetében semmi különbség sincs.

² A szétválasztás csak elvi, nem tényleges volt — mondja *Kampschulte* i. m. 471 l.

³ *Formulám composiumus — iqa — non illam quidem satis absolutam, sed pro temporis infirmitate tolerabilem.* Kálvinnak az a nagyérdeme — mondja *Kerkapoly* fi. m. 57 l.) — hogy felismervén egyszer az egyház államtóli elválasztásának szükségét, azt szorgalmazni soha meg nem szűnt, de nyilván hirdette, hogy a saját egyenes befolyásával készült genfi egyházszervezet is hiányos, kijelentvén ezzel, hogy akik az ő szellemében haladni kívánnak, ezt nem ama szervezet változatlan átvételével tehetik, mert az csak azért olyan, mert a körülmények akkor ott többet nem engedtek.

⁴ L. *Richter* Evangelische Kirchenordnungen des XVI Jahrhunderts 1846. I. 352 l.

választva, ellentét nincs közöttük. (Inst. IV. XX. 2.) Kálvinnál az állam sem civitas diaboli, hanem szintén civitas dei abban az értelemben, hogy azt is Isten az ő országának építésére rendelte. Államra épügy mindig szükség van, mint egyházra (IV. XI. 3.) és a két Organismus egyesült erővel érheti el a közös célt: a bűnök irtásával, az emberek javításával Isten országának megvalósítását. A fejedelemségnek büntetéssel és külső fenytékkal kell a botrányokat az anyaszentegyházból kiirtani, az egyházi szolga pedig segítő kezet nyújt a világi felsőbbségnek, hogy sokan ne vétkezzenek (IV. XI. 3.) Vagyis egyrészt végső oka ugyanaz az államnak, ami az egyházé: Isten akarata, másrészt céljának is ugyanannak kell lenni. Ennek folytán a világi felsőbbségnek az egyház oltalmazójának kell lenni. A vallás védelmezése első sorban a polgári hatóság feladata (Helv. hitv. XXX. 2.) Soha senki sem tanított a fejedelem tisztéről, vagy az állami feladatokról a nélkül, hogy tanítását ne a valláson kezdte volna. (IV. XX. 8.)

De mivel az egyház önálló Organismus, ha az állam nem teljesíti is a reávaró feladatokat, ez nem bénítja meg az egyházat s nem háritja el róla a kötelességet, hogy saját feladatait teljesítse. Az alattvalóknak kötelessége engedelmeskedni nemcsak a jó, hanem a gonosz fejedelmek irányában is (IV. XX. 27), de ez az ő kötelességök nem szünteti meg ama másikat, hogy mint az egyház tagjai Isten parancsai szerint élven, Isten országának polgárai törekedjenek lenni, mert a lelki szabadság a polgári szolgálat mellett igen jól megállhat. (IV. XX. 1.)

Azért, ha egyház, és állam egy utón nem haladhatnak, mert az állam istentelen, az egymástól való szétválásnak nemcsak elvileg, de a gyakorlatban is be kell következnie, mert az egyház nem járhat más utón, mint Isten akaratának útján. A „szabad egyház szabad állam, ban“ gondolata nem hiába református talajon termett, református egyházalkotmányi alap gondolatoknak következése.¹

¹ Sőt *Rieker* szerint — i. m. 191 1. — a jura circa sacra és in sacra-féle megkülönböztetés is a kálvinista tanból fakadt.

4. Ami most már az egyház és állam közötti hatalmi viszonyt illeti, gyakran találkozunk azzal az állítással, hogy Kálvin alap gondolata a theokrácia.¹ Hogyan kell ezt értenünk?

Theokrácia akkor áll fenn, ha uralkodónak magát Istent tekintik, aki meghatározott ember vagy emberek által fejezi ki a maga akaratát; a szuverén akarat emberek által kifejezett isteni akarat.² Tehát theokrácia állott fenn a zsidó államban, hol a próféták, bírák, királyok mint Isten akaratának kinyilvánítói jelentkeztek, vagy a középkori katolikus felfogás szerint, hol a pápa, mint Istennek földi helytartója, szabja meg az állami rendet is.

A theokráciának általánosan ismert és befogadott értelme szerint tehát akkor lehetne szó erről, ha Kálvin rendszere ismerne embert, aki nemcsak hivatott, de jogosított is Isten akaratának kifejezésére, akinek nyilatkozatát nem csak mint Isten akaratával egyező véleményt tisztelik, hanem, mint Isten akaratát tartalmazó parancsot követik is. Ki lenne most már Kálvinnál az az ember, hol lenne az a szerv, amelynek magát mint az isteni akarat kifejezőjét volna joga viselni?

A fejedelem semmi esetre sem. Mert a fejedelmeket Isten helytartóinak nevezi ugyan,³ de legkevésbé the-

¹ *Sohn* (i. m. 655 1): Az eredmény Kálvinnál az egyházi előjárók által vezetett államhatalom theokráciája. *Zom* (Lehrbuch des Kirchenrechts Stuttgart, 1888.188 1.) Az állam csupán szolgáló és engedelmeskedő helyzetben van, egészen a hierarchikus elvek szellemében. *Concha*. (Politika, Budapest 1895.)1.3261.): A kálvinista tan közvetett fölényt igényel az egyházi kormányzó hatalom részére az állam felett. Theokráciáról szól *Friedberg* (Lehrbuch des kath. und ev. Kirchenrechts, 5 Auflage Leipzig, 1903. 94 1.), *Kosutány* (i. m. 74 1.) aki a hívek egyetemét helyezi az egyházzal szemben közvetett alárendeltségben levő állam felé; valamint *Kérészy* (i. m. 122 1.), *Kampschulte* (i. m. 472 s k. 1.) *Stahl* (Die gegenwärtige Parteien in Staat und Kirche 1863, 38, 39 1.) *Rieker* (i. m. 177. 1.) *Choisy* (La théocratie á Génévé au temps de Calvin, Génévé 1897 című művében,) de ez utóbbiak mérsékelve és módosított értelemmel.

² *Concha* i. m. 354. 1.

³ Si se Dei vicarios esse meminerint, sedulitate, industria invigüent oportet, quo hominibus quandam divinae prudentiae, custodiae, bonitatis, benevolentiae, iustitiae imaginem, in se sentent (*Inst. IV. XX. 6.*)

okratikus értelemben hanem egyrészt figyelmeztetésül a fejedelmeknek arra, hogy nem embereknek gyakorolják a hatalmat, hanem az Úrnak, tehát istenfélő módon kell azt gyakorolniuk, másrészt szemben az anabaptista tanítással annak a bizonyítására, hogy ő a polgári kormányzatot nem valamely tisztátalan és keresztyénhez nem illő foglalkozásnak tekinti. (Inst. IV. XX. 2). Sőt Ferenc királyhoz intézett előbeszédében épen azt mondja, hogy a sátán leghamarabb a világi hatalmat keríti szolgálatába (Praefatio VII.) és szól istentelen, gonosz fejedelmekről, akiket ugyan szintén Isten küld bűneink megbüntetéséül (IV. XX. 25), akiket azonban nemcsak az isteni akarat kifejezőiül nem lehet elfogadni, de akiknek megbosszulása Isten akarata. (IV. XX. 31.)

Isten képviselői e földön a fejedelmek, Isten uralmának helytartói. Ám ez a tétel nem mint jogszabály értendő, hanem csupán mint kívánság. Isten akaratát megvalósítani nem joga a fejedelemnek, hanem kötelessége. Isten akaratának kinyilatkoztatása meg már azért sem lehet az ő joga, mert ily kinyilvánításnak helye sincs. Isten akarata ismeretes, ki van fejezve a szentírásban.¹ Ennek engedelmeskedni mindenkinek kötelessége, alattvalónak és fejedelemnek egyaránt. A hatalom kezelője nem jogot nyer Istentől arra, hogy az ő akaratát kinyilvánítsa, hanem kötelezve van arra, hogy a kinyilvánított, a szent írásban foglalt akaratnak engedelmeskedjék.

De azok, akik theokráciát szívesen emlegetnek, nem is azt állítják, hogy a fejedelem volna az isteni akarat kifejezője, hanem hogy az egyház, illetve a papság. Ide megy ki, mikor az egyháznak az állam feletti elsőbbségét emlegetik.

Ennek bizonyítására a legkülönbözőbb érvekkel találkozunk.² Így hogy az egyház, mint Krisztus országa, a legmagasabb földi szervezet, magasabb az államnál is.

¹ Lásd Inst. II. XV. 2 s ugyanúgy a II. Helv. hitv. XII. 2.

² Nem mindenütt, mert néhol csak a pusztá állítást olvassuk, minden bizonyítás nélkül.

Kálvin maga mondja, hogy az egyház, mint Krisztus teste, a legelőkelőbb intézmény az egész földön.¹ Ez azonban pusztán díszítő jelző, aminővel minden egyházi íronál találkozunk, anélkül, hogy annak különösebb jelentőség tulajdoníthatnánk.

Azt is felhozzák, hogy a fejedelem is alá van vetve az egyházi fenyegetéseknek. Ez igaz, de ebből az állam alárendeltségét csak azok vezethetik le, akik megfelelnek arról, hogy más az állam, mint a fejedelem.

Theokrácia bizonyosságának mondják azt is, hogy az állam köteles büntetni Kálvin tana szerint az eretnekeket. Ez is igaz, de oka nem az, mintha az állam az egyháztól függő viszonyban volna, hanem mert neki saját feladata Isten országának munkálása. Ezt egyébiránt a lutheránus tan is kötelességévé teszi az államnak. Nem is mint eretnekeket éri őket a büntetés az állam részéről, hanem mint az állami rend megzavaróit.²

De azt is olvassuk — ami, ha igaz kétségtelenné teszi a theokráciát, hogy Kálvin rendszerében az isteni akarat kifejezői a lelkipásztorok, mint Isten igéjének hirdetői. Nemcsak joga — mondja *Kampschulte*³ de hivatalánál fogva kötelessége is az ige szolgájának, a polgári

¹ *Kampschulte* i. m. 475 1. idézi Kálvin szavait: Sane eadem ratione qua vocatur Christus primogenitus omnis creaturae, ecclesia, quae corpus est ipsius, dignitatis et excellentiae principatum obtinet in toto mundo.

² *Sohm* — i. m. 655 1. — azt mondja, hogy Kálvinnál minden tévtan megsemmisítése legelőkelőbb feladata az államnak. Igaz, hogy ez is az állam feladatai közé tartozik (Inst. IV. XX. 4.), de Luthernél és Melanchtonnál is. Sohm mindazáltal különbséget lát s míg bő idézetekkel igen szépen bizonyítja (546 l.), hogy Luther tanítása szerint az eretnekséget az ige hatalmával kell legyőzni s a világi felsőbbségnek csak akkor kell közbelépni, ha nyilvános istenkáromlás, vagy a közbéke megtörésének esete forog fenn, Kálvinnál a hitüldözés középkori szigorát látja. Pedig Servetet sem azért égették meg, mert eretnek módon gondolkodott, hanem, mert tanait nyilvános istenkáromlásnak minősítették.

³ I. m. 473 1.

felsőbbséget az ő hivatásáról felvilágosítani, ujját a sinai táblán tartva, elébe állni, emlékeztetni feladatára, megmutatni neki az utat, amelyen haladnia kell, tehát az államfőnek felette áll a theologus. Ugyanígy tanít *Rieker*¹ is, aki elismeri, hogy nem az egyház, nem a papság, nem maga Kálvin akart Genf uralkodója lenni, hanem Isten és Krisztus törvénye, a lex evangelii, — de hozzáteszi: Kálvin és tisztársai értelmezése szerint. Ezek az utolsó szavak azt jelentik, hogy mégis van Isten akaratának földi nyilvánítója, Kálvin az ő tisztársaival, mert a szentírás azzal az értelemmel tekintendő Isten akaratának, amelylyel azt Kálvin és tisztársai magyarázzák.

Hogy Kálvin akár általában az ige szolgái, akár csupán a maga és tisztársai részére igényelte volna az írásmagyarázás kizárólagos jogát, arról még szólni sem lehet. Olvassuk ugyan,² hogy Kálvin az egyház szolgáit, vagy legalább önmagát szívesen vonja párhuzamba az ó testamentomi prófétákkal, aminek bizonyysága az ószövetségi példákra gyakori hivatkozás. Figyelmes olvasónak azonban lehetetlen észre nem venni, hogy ezek a példák sohasem az isteni akarat eszközeinek azonosságát akarják bizonyítani (hiszen más eszközökkel élt Isten az emberek gyermeki, mint felseződült állapotában), hanem mindig csak azt, hogy az isteni akarat mellett meg kell állni s nem azt nézni, hogy mások mit mondanak Isten akaratának, hanem, hogy Isten ígéje mit mutat annak. Épen ezért az írás magyarázására különös joga senkinek sincs és a csalatkozhatatlanságnak joga még az egész egyházat sem illeti meg. Minden egyházi, zsinati határozatot megvizsgálhat akármely gyülekezet, vájjon meg-egyeznek-e az Isten ígéjével.

Már pedig ahoz, hogy az államfőnök jogilag felette álljon a theologus, hogy jogszabály legyen az, hogy Isten akaratának úgy kell engedelmeskedni, amint az azt tartalmazó szentírást a lelkipásztorok értelmezik, az volna szükséges, hogy joga legyen a lelkipásztornak a csalhatat-

¹ I. m. 177. 1.

² Kampschulténél is, Riekemél is, Choisy-nél is.

lanságra. Ezt a következtetést levonja *Kampschulte* is,¹ és hozzáteszi, hogy a csalhatatlan tanítói hatalmat Kálvin maga tényleg gyakorolta. De pusztá tényekről ne beszéljünk. Ha egy kivételesen nagy embernek szavát megfogadják, akaratát követik, abból még nem következik, hogy részére az isteni akarat kifejezhetésének csalhatatlan joga akár megállapítva, akár csak igényelve volna. Ha ő tényleg uralkodott is Génien, ez az ő tényleges uralma csak az iránta való nagy tiszteletnek volt folyománya, de nemcsak hogy nem volt jogilag szervezett uralom, sőt — helyesen jegyzi meg maga *Kampschulte*² ellentétben állt az írott lörvénnyel, mit maga alkotott.

Mindazáltal nem elég Kálvinnak az egyház és állam közötti viszonyra vonatkozó felfogását azzal a minden vallásfelekezetre egyaránt illő kitéttel jellemezni, hogy szentírte az államhatalom, a vallás, Isten parancsai által korlátolva van.³ Kálvin ennél, positivebb korlátot állapít meg Amivel az államhatalomnak nem szabad ellenkezni, az az Istennek a szentírásban kifejezett akarat. A szentírás az irányt szabó minden emberi életviszony és így az állami élet terén is, Ennyiben joggal mondhatja *Choisy*⁴ hogy a genfi theokrácia Kálvin idejében nem hierokrácia, mint a középkori theokrácia VII. Gergely vagy III. Ince idejében, hanem bibliokrácia, a szentírás uralkodása.⁵

Nevezhetjük elvégre azt a rendszert, melyet Kálvin az egyház és állam közötti viszonyra vonatkozólag megállapított, akármi névvel, nevezhetjük tehát theokráciának is, de tudnunk kell, hogy itt ez alatt a szó alatt semmiestre sem szabad azt értenünk, amit az saját értelmé-

¹ i. m. 476 1.

² I. m. U. 386 1.

³ *Kérészy* i. m. 122 1.

⁴ I. m. 277 1.

⁵ De az már túlzás, amit *Kampschulte* állít, hogy a kálvinizmus épügy a könyv vallása, mint az Izlam (i. m. 260 1.) vagy amit *Choisy* (i. m. 259 1.), hogy az egyház a szentírás tekintélye e nem Jézus Krisztus élő személye alá van rendelve.

ben jelent.¹ Kétségkívül ideálja Kálvinnak, hogy nem csak az egyház, az állam is Isten országa legyen, amelyet Isten szent akarata igazgat, de ez az eszmény jogilag szervezett valóságként nem jelentkezik.

5. Hogy Kálvin rendszere mennyire nem theokrácia a szó igaz értelmében, legjobban mutatják *Riekernek* az általa vitatott és értelmezett theokrácia alapján levezetett érdekes fejtegetései.

Theokratikus államformának szükségképeni következménye az alattvalók feltétlen engedelmissége. Ha a főhatalom kezelője Isten akaratának kifejezője, akkor az ő vele szembezállás dacolás magával Istennel. Legfelebb azoknak engedetlenségéről lehet szó, akik Isten akaratának közvetítői a hatalom tényleges birtokosa irányában. Amilyenek voltak az ószövetségi próféták, vagy amilyenek volnának *Rieker* szerint Kálvin és az ő tisztársai. Ezek igenis, megtagadhatják az engedelmisséget, hiszen Isten akaratát ők ismerik igazán, ők közülük magával az uralkodóval is. Ám az alattvalók részére már a fejedelem akarata jelentkezik isteni akaratként. Ha tehát azt állítjuk, hogy Kálvin theokráciát létesített, ebből azt a következtetést kell levonnunk, hogy Kálvin az alattvalóktól szolgálai, vak engedelmisséget követel a felsőség irányában.

Pedig tudjuk, hogy ez nem így van. *Rieker* éppen abból, amit ő theokráciának nevez, vonja le azt a következtetést, hogy a valódi kálvinista újító politikai téren is, államreformer és könnyen forradalmár, nem újításvágyból, vagy engedetlenségből, hanem Isten tisztelete végett a szükség által hajtva, ha egy keresztyén népnél Isten akarata

¹ Nem is azt értik alatta. *Stahl* — i. m. 391. — így szól: Kálvin theokráciája evangélikus theokrácia köztársasági formákkal és belső jelleggel, ellentétben a katolikus theokrácia hierarchikus formáival és külső jellegével. Tehát csak annyiban theokrácia, mint *Rieker* (i. m. 177 l.) mondja, amennyiben az összes magán úgy, mint közéletnek az Isten igéje uralma alárendelését értjük alatta. *Choisy* pedig igen helyesen így különböztet (i. m. 6. l.): Ha e szót etymológiai értelmében vesszük, mint Isten uralkodását, úgy volt theokrácia Genfben; ha értjük az egyháznak az állam felett, vagy a papságnak a politikai kormányzat feletti uralkodása értelmében úgy nem volt theokrácia.

lábbal tiportatik. Mert— úgymond — a kálvinista nem elég-szik meg Isten törvényét csak az egyházban érvényre emelni, a politikai intézményeket is Isten törvényei szerint kell rendeznie. Isten törvénye elleni kormányzat tyrannis, melyet letenni kötelesség.¹

Míg azonban e fejtegetéseivel *Rieker* nyilvánvalóvá teszi, hogy az alatt, amit ő theokráciának nevez, nem szabad azt e szó sajátos értelmében érteni, másrészt az ellenkező szélsőségbe csap át, úgy, hogy e tanait megint nem fogadhatjuk el helyeseknek.

Bizonyos, hogy Kálvin szerint a keresztyén nép politikai berendezésének is egyeznie kell a szentírás parancsolataival, s az olyan állami felsőbbtség, mely e parancsokkal ellenkezik, bizonyára rossz.. A rossz uralomnak megjobbítása Isten akaratából van (Inst. IV. XX. 31.) és inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint embernek (IV. XX. 32.) De viszont azt is hangsúlyozza Kálvin, hogy a gonosz fejedelmeket is Isten adja a mi megbüntetésünkre (IV. XX. 25.) és bár az Ur megbünteti a rossz királyokat, őrizkedjünk, hogy e méltóságot, ha abban bár a legméltatlanabbak ülnének is, megsértsük, mert nem kell azt gondolnunk, hogy a bosszúállás reánk bízott. (TV. XX. 31.) Az alattvalóknak első kötelességük, hogy a fejedelmet tiszteljék (IV. XX. 22.) Csak azoknak nem kötelességük az engedelmisség, akik az uralkodó mellé, mint az ő hatalmának ellenőrzői rendeltettek. (IV. XX. 31.) Ezeknek nemcsak joguk, de kötelességük is az uralkodók erőszakoskodásainak meggátlása, mert különben árulói lesznek a népnek.

Azt el kell ismerni, hogy feltétlen, vak engedelmes-séget, amint az egyházi, úgy az állami életben sem ismer a kálvinista tan. Senkinek sem kell engedelmeskedni, ha parancsa az isteni akarattal ellentétben áll, s annak megállapítására, hogy az isteni akarat, mely a szentírásban egész terjedelmében bennfoglaltatik, mi legyen, senki sem kevésbé hivatott, mint más ember, akár fejedelem, akár

¹ I. m. 180 l.

egyházi szolga. De épen Isten akaratának tiszteletben tartása végett kell békén tűrni a gonosz fejedelem uralkodását is, hogy érezzük a megérdemelt büntetést. *Lechler* kiemeli,¹ hogy a franciákhoz írott leveleknek egész sorozata tanúskodik arról, mily nyomatékosan ajánlta Kálvin az állami íelsőbbiség iránti engedelmséget, hogy Luther sem kötötte azt inkább követőinek lelkére. Ugyanő főlemlíti azt is, hogy a skót puritánok hűsége is rendületlen maradt az ellenséges indulatú állami kormányzat iránt.² Nincs tehát tartható alapja annak az állításnak, hogy a kálvinista tan könnyen forradalomra vezet.

Annak a tagadhatatlan ténynek, mely szerint a kálvinista tanok terjedése és a polgári szabadság fejlődése között összefüggés van,³ egészen másban kell keresnünk az okát, és pedig a Kálvin által konstruált egyházalkotmányban. Ez az alkotmány, mely elvet minden egyeduralmat, akár pápaság, akár fejedelmi püspökség alakjában jelentkeztek is az; megszüntet minden jogkülönbséget, üem csak pap és nem pap, de — egyházi téren — fejedelem és alattvaló között is; végrehajtja a fokozatos ellenőrzést az egyház minden közegével szemben; különös szövet létesít a szegények rendszeres gondozására: a köztársaság, demokrácia, kormányfelelőség és szocializmus gondolatait rejti magában.

¹I. m. 88. 1.

²U. o. 108. 1.

³Ezt *Rieker* is elismeri i. m. 182. 1. jegyzetben, hol Glerke megfigyelését is említi, mely szerint a népjogokat előtérbe állító politikai rendszer a lutherizmus területén sehol sem keletkezett. A kálvinizmus demokratikus hatásának okát ő abban keresi, hogy a theokratikus felfogás szerint a fejedelmek is csak szolgái Istennek és a praedestinationalis dogma folytán minden egyes etnber a maga elválasztottsága hitében érzi egyéni értékét. *Laveleye* is hangsúlyozza (A Protestantismus és katholicismus a nemzetek szabadságához és jóllétéhez való viszonyában, ford. Derczenyi M. Sándor, Debreczen 1876), hogy a politikai és vallásos szabadság és népfenség elve logikailag származott a reformatióból (16 1.) Mert az első keresztyén egyházak valóságos demokratikus köztársaságok voltak s így midőn a presbyteri felekezet visszaállítá az egyház régi szervezetét, ez által arra vezetett, hogy az államban is köztársasági intézményt állítson (14 1.)

III.

AZ EGYHÁZALKOTMÁNY ALAPELVEI

Ha az egyház magában véve önálló Organismus, nagyon természetes, hogy határozott szervezettel keli bírnia. Minthogy pedig ez az Organismus nem csak a hit világában él, hanem a földön, az emberi uralmak és alávetettségek területén jelentkezik, szükséges jogi szervezettel, alkotmányval bírnia.¹ Ha elismerjük — mondja *Kerkapoly*² — hogy a szentlélek alkotja a belső egyházat, azt is el kell ismernünk, hogy külső egyház intézményei is az ő művei; az egyház alkotmányának, szervezetének s az ezt képző intézményeknek tehát roppant fontossága van. Azt sem lehet kétségbe vonni, hogy ha mindenkor egy az egyház célja és ugyanazok feladatai, szervezetében is kell — nem változhatatlanságnak — de valamely állandóságnak lenni. Egy célnak elérésére, egy feladatnak végzésére csak egy szervezet lehet a legalkalmasabb. Ha tehát annak biztosítására törekszünk, hogy az egyház a lehető legtökéletesebben teljesíthesse a maga feladatait,

¹ *Sohm* tagadja, hogy az egyház, Krisztus teste emberi azaz jogi uralom alatt állhasson (i. m. I 1.) Különbösen is szerinte egyház csakis a keresztyén hívek összesége lehet, mely az újszövetségi Izrael. Csakis ez az egységes ecclesia lévén Krisztus teste (nem pedig a gyülekezet), organisálva is csak ez lehet, de ez meg jogi szervezésre alkalmatlan (16 I.) Később azonban (308 I.) maga mondja, hogy a gyülekezet bírja a szent lelket, tehát minden egyes gyülekezet repraesentálja az egész anyaszentegyházat. De akkor meg mint az egész egyház repraesentansa, szervezhető is. Jogi szervezésre pedig alkalmas. Egyébiránt *Sohm* azzal a nézetével, hogy egyház és jog ellentétek, magára maradt.

² I. m. 6. 1.

törekednünk kell megtalálni azt a szervezetet, amely mellett erre leginkább lehet képes. Kálvin kereste s hite szerint meg is találta ezt a szervezetet. Talán nem is tévedett, mert nincs egyházalkotmány, mely minden hatalmi beavatkozás nélkül, pusztán belső ereje alapján, az egyháztagok önkéntes befogadása útján, egymástól oly távol fekvő országokban, oly különböző fajú népeknél, sőt különböző vallásfelekezeteknél¹ oly rendkívüli elterjedettségre emelkedett volna, mint az általa megállapított.

1. Emberi szervezetre az egyháznak, az ő célja, az emberek tökéletesedésének munkálása szempontjából feltétlen szüksége van. Mert Isten ugyan egy szempillantás alatt tökéletessé lehetné az embereket, de ő ezt nem akarja (Inst. IV. I. 4.), hanem emberek szolgálatával él e végből, nem ugyan olyan értelemben, hogy hatalmát azoknak odaengedné, hanem, hogy azok által, mintegy szerszámok által végzi munkáját (IV. III. I.)² Az egyháznak szolgálk általi kormányzását Krisztus úgy rendelte, hogy az minden időben tartson. (IV. III. 3.)

Hogy pedig milyen legyen az egyház szervezete, azt az ő feladatai szabják meg. Láttuk volt, hogy az egyháznak célja szolgálatában három feladata van: 1. az ige hirdetése és szákramentumok kiszolgáltatása, 2. a fegyelem gyakorlása, vagyis az egyház külső kormányzása, 3. a szegények gondozása. Ezen háromféle feladatra kell tehát szervezkednie az egyháznak.

E feladatok közül az elsöre szervezhető volna nemcsak a gyülekezet, hanem a közönséges anyaszentegyház is, amint e feladatot aként végezték is az apostolok, próféták és evangélisták, kiknek működése nem volt egy gyülekezetre korlátolva (IV. III. 4.) Bár ez is helyesebben teljesíthető egy gyülekezetre korlátoltan, mivel az igehirdetéssel a magános intés, a fenyték alkalmazása is vele jár, ami meg az egyháztagoknak s azok magaviseletének,

¹ Lutheránusoknál, unitáriusoknál és számos amerikai felekezetnél.

² Non ad eos ius suum honoremque transferendo, séd ut per os ipsorum suum ipse opus agat, qualiter ad opus quoque *faciendum* instrumento utitur artifex.

erkölcének ismeretét föltételezi. Épen azért eme tisztek nem is úgy rendeltettek, hogy állandóan tartsanak s a jól rendezett ecclesiákban az igehirdetés tiszte is egy gyülekezethez van kötve. Ellenben a fegyelem gyakorlása és a szegények gondozása másként, mint a gyülekezetben nem is gyakorolható. Ez az oka épen — mint előbb is láttuk —, hogy a gyülekezetnek kell szervezve lennie.

Minthogy pedig az egyház feladatai nem önkényesen vannak kitűzve, hanem a szentírásban meg vannak állapítva és nem változandók, hanem minden időben fennmaradók, ennek folytán az azok végezetése okából szükséges szervezetnek alapjait is a szentírásban, mintáját pedig a régi, Isten igéjének mértékével igaznak elismert egyházak szervezetében kell keresni. Ezért írja Kálvin Farelhez az ismeretes szavakat: *exposui non posse consistere ecclesiam, nisi certum regimen constitueretur, quale ex verbo Dei nobis praescriptum est, et in veteri ecclesia fuit observatum.*

2. Ebből a nyilatkozatból is kitűnik, hogy Kálvin milyen egyházszervezetet tart helyesnek. A jó egyházalkotmánynyal szemben kettős követelményt állít fel: 1. hogy megfeleljen Isten igéjének és 2. hogy az ősi egyház rendtartásával megegyezék. A kettő tulajdonképen egyre megy ki, mert a régi egyház rendtartása is azért volt ilyen, mivelhogy az Isten igéjén alapult. De azért a kettő még sem teljesen egy, mert az ősi egyház példája szorosabb, közelebbi szabályozója az egyházalkotmánynak, mint Isten igéje.

Az egyházi szervezet tehát Isten igéjén gyökerezik. Különösen Máté evangéliumának XVI rész 13—20 verse, János evangéliumának XX rész 13—20, valamint Máté evangéliumának XVIII. rész 15—20 verse, továbbá Pál apostol levelei közül az Ephesusbeliekhez írott IV rész 11 verse, a Rómaiakhoz írott XII rész 7 verse és a Korinthusiakhoz írt I levél XII rész 28 verse szolgálnak alapul. És már itt megemlítem, hogy nézetem szerint — az uralkodó felfogással ellentétben — Kálvin egyházalkotmányának legsarkalatosabb alapjait nem a páli levélek között

helyeit, hanem az idézett evangéliumi helyeket és első sorban a Máté evangéliuma ΧλΠΠΙ. részét kell tekinteni. Azonban nemcsak ezek a helyek, hanem egyáltalában az egész isteni kijelentés irányadó kell hogy legyen az egyházszervezet berendezésében. Ha azt általában az összes emberi életviszonyok szabályozójául kell tekinteni, csak természetes, hogy az egyház külső alkotának megállapításánál annál fokozottabb mértékben.

Itt azonban két tételt kell erősen hangsúlyoznunk. Az egyik — ami különben általánosan tudva van — az, hogy Kálvin csak a szentírást ismeri el isteni kijelentésül, a hagyományt ellenben nem. (Inst. IV. VIH. 14.) A másik, ami úgylátszik kevésbé ellenmondás nélküli,¹ az, hogy az egyházalkotmány tekintetében irányadó egyedül az újszövetség lehet, az ószövetség ellenben nem. Mert igaz ugyan, hogy Kálvin az ószövetségre igen sűrűn hivatkozik, tételeinek megvilágítására példákat igen gyakran onnan vész, azonban ezek erkölcsi példák és nem jogi tételek létezésének bizonyítékai. Sőt akár ahoz az állításhoz is hozzájárulhatunk, hogy mivel az újszövetséggel nem rontatott meg a törvény, azok a tételei az ószövetségnek, amelyek az ujjal ellentétben nincsenek, még mint jogtételek is megállhatnak. Azonban éppen az egyházalkotmány ügyénél nem ez az eset. Láttuk Kálvinnak azt a mondását, mely szerint Isten más eszközökkel akarta nevelni az embereket gyermeki, mint felnőtt korukban. Azok a szabályok tehát, amelyek arra vonatkoznak, hogy milyen eszközökkel neveltetett a gyermekkorát élő emberiség, a felnőtt kór elérése, vagyis az evangélium közlése után többé irányadók semmiesetre sem lehetnek.

A szentírásban azonban az egyházalkotmánynak csak alapjai vannak lefektetve, az egyházalkotmány részletes leírása azonban ott sehol sem olvasható, tehát a részleteket csak magyarázat útján lehet kifejezni. Ám a magyarázó tévedhet és éppen azért van szükség arra, hogy az

¹ *Rieker* (i. m. 178 1.) *Choisy* (i. m. 270 1.) ellenkezőt látszanak tanítani.

egyház alkotmánya az ősi egyház példája szerinti legyen. Azok az első keresztyének, akik Jézushoz közeli időben éltek, s az apostolokkal, kivált épen Pállal, kinek levelei pedig e tekintetben is első rangú fontosságúak, közvetlenül is érintkeztek, bizonyára Isten igéjének megfelelőleg szervezkedtek. Mást az apostol nem is engedett volna meg nekik.

Ezért foglalkozik Kálvin az Institutiókban teljes részletességgel az ősi szervezet ismertetésével (IV. IV.) Ezért mutatja ki, hogyan változott el az öskeresztyén szervezet katolikus egyházalkotmányává (IV, V—VI—VII). Ő általában nagy súlyt helyez az egyházi tan folytonosságára.¹ És egyház alkotmányát nem köti, mint Luther, a középkori, hanem az öskeresztyén egyházalkotmányhoz és ezért ismét nagy nyomatékkal hangsúlyozza, hogy az általa megállapított egyházalkotmány az őskorival azonos.

3. Már előbb említettem, hogy Kálvin egyházalkotmányának alapjait mindenek felett Máté evangéliumának XVIII. részében kell keresnünk. Szerintem nem az az ő egyházalkotmányának legfontosabb tétele, amelyet minden rövidre fogott ismertetésben föltalálunk, mint valami különösen jellemző sarkételt, hogy t. i. ő négy hivatalt állít fel az egyház kormányzására, hanem az, hogy minden egyházi jog végső forrása a gyülekezet.

Ez a kulcsok hatalmáról szóló tanításból következik.

Az egyházi hatalomnak három neméről szól Kálvin: tanító, törvényhozó és kormányzó hatalomról. (Inst. IV. VIII. 1.) A két elsőre vonatkozólag végeredményében oda megy ki az ő tanítása, hogy ilyen hatalom az egyházat meg nem illeti. Tanító hatalom nem, mert az egyháznak magától bölcselkedni nem szabad,² hanem az Isten igéjében foglalt tökéletes tudományt kell hirdetni (IV. VIII—IX.) Törvényhozó hatalom sem, mert ez csak Istennél van s

¹ L. Nagy Károly: Kálvin theológiája Nagyenyed 1895.107 1.

² Non ex se sapiat Ecclesia, non ex se cogitet quicquam, séd sapientiae suae terminum statuat ubi loquendi finem ille (Christus) fecerit. Inst. IV. VIII. 13.

az egyháznak nem áll hatalmában a lelkiismeretet megkötni. (IV. X.)¹

Ami a kormányzó hatalmat illeti, nem kell azt gondolni, hogy ez csak a szoros értelemben vett kormányzatra vonatkoznék. Kiterjed ez mind azon feladatok végzésére, amelyeket a középkori kánonjog *jurisdictio* név alatt foglalt össze.² Tehát a kormányzaton kívül a bírászkodásra és kétségkívül az ezek módozatait megállapító szabályok alkotására, vagyis a külső törvényhozásra is. Hogy e kormányzó hatalommal bírjon az egyház, az a jó rend okából szükséges és Jézus e hatalmat a kulcsokkal valóban az egyházra ruházta.

A kulcsok hatalmának ugyanis kettős jelentése van. Egyik jelentésében az ígéhez van kötve, tehát kezelője az ige hirdetője. Ezt alapítja Kálvin Máté evangéliuma XVI és János evangéliuma XX részére, hol Jézus csak azt akarta mondani, hogy Isten ígéje oldoz és kötöz, ha méltatlan ember hirdeti is. Nem az ige hirdetője nyitja meg tehát a mennyországot, hanem maga az Isten ígéje. (Inst. IV. XL I.)⁴

Másik jelentésében a kulcsok hatalma a gyülekezetnél van. Ez alapul Máté evangéliuma XVIII. részének 15—20 versein: Ha vétkezik ellened atyádfia, dorgáld meg négy szem közt. Ha szódat nem fogadja, végy ma-

¹ Taceo, quod adulterant cultum Dei et Deum ipsum, qui unicus est legislator, suo iure spoliant. Haec potestas tractanda mine est, an ecclesiae liceat conscientiam obstringere suis legibus. IV. X. 1. Az egész caput annak bizonyítására van szentelve, hogy nincs. Ennyiben módosítandó, amit *Kosutány* ír (i. m. 147 l.): az egyház hatalom ágai tanítás, bírászkodás és törvényhozás s mindez az egyházat illeti.

² Kálvin maga is e szóval nevezi Inst. IV. XI. 1.

³ Mert a törvényhozó hatalomnál a hitre és isteni tiszteletre vonatkozó szabályokról van szó.

⁴ Habemus potestatem clavium esse simpliciter in illis locis Evangelii praedicationem, nec tam potestatem esse, quam ministerium, si ad homines respicimus. Non enim hominibus hanc potestatem proprie Christus dedit, séd verbo suo, cuius homines ministros fecit.

gad mellé még egy vagy két embert; ha azoknak sem fogadja szavát, mondd meg a gyülekezetnek; ha annak sem fogadja szavát, olyan legyen előtted mint a pogány. Akiket megkötöztök e földön, a mennyben is megkötözve lesznek, akiket megoldoztok, a mennyben is oldva lesznek. Ha kettő közületek egy akaraton lesz a földön, mindent, amit kérnek, megad az én mennyei atyám. Mert ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.

Jézus tehát e helyen azt ígéri, hogy, mivel ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az ő nevében, ő is ott lesz, Isten megad mindent, amit ketten egy akarattal kérnek, tehát ha a gyülekezet Jézus nevében feloldja a bűnöst, feloldja Isten is, — ha megkötözi, megköti Isten is. Ám az oldást és kötést épen ezért nem a gyülekezet végzi, hanem maga Isten. Ez okból a gyülekezetnek nincsen is arra hatalma, hogy a bűnöst a maga kebeléből kitaszítva, átok alá, kárhozatra vesse. Csak az a feladata a gyülekezetnek, hogy az örök kárhozatra emlékeztetve figyelmeztesse a gonoszokat, hogy hagyjanak fel bűnös életmódjukkal (Inst. IV. XI. 2) és büntetésekkel, esetleg kiközösítéssel is — ami azonban nem anathema alá vetés — bűnei megbánására és jobbulásra vezesse (IV. XI. 3.)

A kulcsok hatalmának emez értelme tehát egészen más, mint az előbbi. Nemcsak azért, mert itt másé a kulcsok hatalma, mint amott, hanem hatását tekintve is. Az Isten igéjének kulcs hatalma a lelki üdvösségre vonatkozik. A gyülekezet kulcs hatalma ellenben — legalább közvetlenül — nem hat a tulvilági életre. Amaz épen azért szorosán a hittan területére, emez első sorban a jog vidékére tartozik. A kulcsok hatalma ebben az értelemben nem más, mint a *jurisdictio* hatalma.¹

Mivel pedig ezt a hatalmat Jézus maga adta a gyülekezetnek, ebből következik, hogy a *jurisdictio* hatalma

¹ In hunc finem fuerunt ab initio in Ecclesiis judicia, quae censuram de moribus agerent, et exercendo clavium officio praessent. Inst. IV. XL 1.

mást, mint a gyülekezetét meg nem illehet.¹ Sőt következik az is, hogy azt a hatalmat még a gyülekezet sem ruházhatja át egyes emberre. Az egyház kormányzata csak több emberből álló orgánus által lehetséges, mert Jézus egy embernek nem ígérte, hogy vele lesz és nem ígérte, hogy egy embernek is teljesíti Isten minden kérését.

4. Eként megállapítván azt, hogy az egyházi jurisdictio hatalma csak is a gyülekezet tulajdona lehet, következik annak a kérdésnek megvilágítása, hogy a hatalom a gyülekezeten belül mi módon gyakorolható.

E kérdésre a feleletet az egyetemes papság tanában találjuk meg. Ez ugyan épen nincsen elismerve.² A felett, hogy Kálvin az egyetemes papság elvének alapján áll, nem lehet vita. Mivel az Isten Krisztust örökkévaló pappá rendelte, bizonyos, hogy ama másik papságnak meg kellett szűnnie. (Inst. II. XI. 4). A papság tiszte egyedül csak Krisztusra tartozik, ő örökké való pap de ő erre a nagy tisztségre mindnyájunkat felvett, mert bár magunkban bűnösök vagyunk, de ő benne papok vagyunk. (II. XV. 6.) A clerus név minden keresztyénre tartozik, az

¹ Az egyházi hatalom a hívek elidegeníthetetlen birtoka — mondja *Révész* (Vélemény stb. 66. 1.)

² *Sohm*, mint a szövegben kifejtjük, egyáltalán tagadja, hogy az egyetemes papság elve alapja lehetne valamely jogi szervezetnek. *Lechler* szerint (i. m. 38. 1.) Kálvinnál az egyházalkotmány (illetve a presbyteri szervezet) alapja nem az egyetemes papság elve, hanem az a negatívum, hogy a papok ne hatalmasodjanak el, positive pedig Isten ígéje és az ő keresztyén egyház példája. Majd ismét (47. 1.): Írásszerűség, ősi példa és célszerűség eszméi állanak Kálvinnál előtérben, de az egyetemes papság elve, nem. De azt ő is elismeri, hogy Kálvin az egyházi hatalom tulajdonosának a községet tekinti (39. 1.) *Rieker* (i. m. 139. 1.) szerint hamis állítás azt mondani, hogy a presbyteri szervezet alapja az egyetemes papság elve, ennek semmi nyoma Kálvinnál és követőinél. Ellenben *Kampschulte* (i. m. 268. 1.) azt mondja, hogy míg a lutheránusoknál az egyetemes papság csak egy elv a szervezet felett, addig Kálvinnál maga a szervezet legfőbb elve. *Zom* (i. m. 149. 1.) is rámutat arra, hogy az egyetemes papság elvének folyománya a gyülekezet joga, sőt szerinte ezt Luther is levezette.

apostol az egész egyházat derűsnek vagyis az Úr örökségének nevezi (VI. IV. 9) Királyi papságnak nevezetik az egész keresztyénség, Krisztus bennünket az atya örökségévé és papokká tett (IV. XVIII. 14—18.) Szentségtörés, hogy megborotválván fejüket, egyedül magukat mondják királyi papság népének s amit Péter az egész egyházzal beszél, azt ők a kevés borotváltakra csavarják el (IV. XIX. 25.) Csak az foroghat tehát kérdésben, hogy a? egyetemes papság elve alapjául szolgál-e Kálvin egyházalkotmányának.

*Sohm*¹ kategorikusan nemmel felel e kérdésre, ő azt mondja, hogy az egyetemes papság nem lehet alapja semmi jognak, egyetemes papság és jogi szervezet egymást nem érintő területeken mozognak; éppen az egyetemes papság kizár minden jogi alávetettséget. Érdekes azonban, hogy ennek dacára ő maga is az egyetemes papság elvéből vezeti le a fejedelem egyházkormányzati jogát.²

Teljesen igaz, hogy az egyetemes papság nem jelenti a gyülekezet papságát.³ De jelenti igenis azt, hogy a hívők valamennyien egyenlők, közöttük jogkülönbségek nem állhatnak fenn. Így igenis kizár minden jogi alávetettséget abban az értelemben, hogy egyik egyháztagnak sem lehet joga a másik felett. Ebből pedig, ha az egyházat önálló organismusként tekintjük, logikai szükségszerűséggel folyik, hogy az egyház jurisdictionalis hatalma a gyülekezet tagjainak összeségét illeti meg.⁴

Ha ugyanis az egyház csak mint az állami élet egyik oldala van felfogva, akkor megfér az egyetemes papság elvével az államfő egyházkormányzati joga. Mivel az egyházon belül minden hívő egyenlő, mert egyformán pap, az lehet csupán hivatva a kormányzásra, a ki kö-

¹ I. m. 537 l.

² I. m. 561. s k. 1.

³ *Sohm* i. m. 514 l.

⁴ Tehát a nőket is. Hiszen nincs különbség férfi és nő stb, között. Az pedig, hogy a nő hallgasson a gyülekezetben, csakis az ige hirdetésre vonatkozhatik.

zöttük az állami rend szerint kormányzásra jogosult.¹ Ám, ha az egyház önálló Organismus, akkor szervezetére nem gyakorolhat befolyást az, hogy egy másik Organismus keretében tagjai között milyen a viszony. Az egyháznak pedig a fejedelem nem mint ilyen tagja, hanem mint bármely más hívő keresztyén. A viszony tehát az egyházban a teljes egyenlőség és így önként következik, hogy minden olyan jog, mely a gyülekezeté, sem egyes tagját a gyülekezetnek, sem a tagok egy részét meg nem illetheti, hanem csak a gyülekezeti tagok összeségét.³

Világos ebből, hogy ha nem is lehet rámutatni Kálvin műveinek egyetlen helyére sem, a hol az egyetemes papság elve, mint az egyházalkotmány szervező elve volna elméletileg odaállítva, — abból, hogy ő az egyházat az államtól külön szervezi és abból, hogy egyáltalán az egyetemes papság elvi alapján áll, szükségkép következik, hogy egyházalkotmányának is egyik alapelve az egyetemes papság eszméje.⁸

¹ Ez *Sohm* fejtegetésének, eredménye.

² Az egyházi hatalom súlypontja a gyülekezetben van s az egyházi hatóságok tiszta népképviselőlet alapján állanak, — mint *Révész* I. (A magyarországi ref. egyház számára egyházi főhatósággul felállítani szándékolt konventről, Debrecen, 1873. 51 l.) mondja.

³ Végeredményében idevezet *Rieker* tanítása is, aki pedig, mint említettem, az ellenkezőt hirdeti. Szerinte ugyanis — i. m. 105 s. k. 1. — Kálvin egyházalkotmányának anyagi elve negatív minden emberi uralom kizárása, pozitív Krisztus kizárólagos uralma. Az általa megállapított negatív elv eszerint nem más, mint az egyetemes papság következménye, hiszen éppen azért nem lehet az egyházban semmiféle emberi uralom, mert mindnyájan egyenlően papok vagyunk. A pozitív elv is ezt teszi. Mert Krisztus nem közvetlenül kormányozza egyházát, hanem eszközök által. És annak, hogy ezen ő eszközei nem lehetnek csak a pápa meg a püspökök, éppen az az oka, hogy az egyház összes tagjai, mint valamennyien papok, közvetlen összeköttetésben vannak Krisztussal. Krisztus kizárólagos uralma csak úgy állhat fenn, ha az uralmat az emberek közül senki sem ragadja magához, hanem mindazok, akik övele vannak, egyformán részesei az egyházkormányzatának. Lásd II. Helv. Hitv. XVII. 6.

Rendkívül érdekes és nagyfontosságú kérdés az, vajjon az egyházalkotmány Kálvin tana értelmében isteni jogon alapulónak tekinthető-e.

Ez egyébiránt azzal a már előbb tárgyalt kérdéssel függ össze, vajjon nota ecclesiae-e a helyes szervezet, vagy nem. Mert ha a helyes szervezet olyan módon elengedhetetlen kelléke az egyháznak, hogy a nélkül mint egyház meg nem állhat, akkor az csak isteni jogon alapulhat. Ellenben, ha a helyes szervezet nem nota ecclesiae, akkor nem alapulhat isteni jogon, — mert más, fogyatékos szervezet mellett, sőt szervezetlenül is állhat fenn egyház, holott az isteni jog változhatatlan és attól eltérésnek helye nincs.¹ Abból tehát, hogy a helyes szervezetet nem tekintjük nota ecclesiae-nek, következik, hogy az egyházalkotmányt sem tarthatjuk jure divino keletkezettnek.

¹ *Sohm*, a ki harmadik ismertető jelnek mondja a helyes szervezetet, ebből a következtetést le is vonja és isteni jogon alapulónak tekinti Kálvin egyházalkotmányát (i. m. 656 1.). *Rieker* ellenben hasonló alapon más eredményre jut. Elismeri, hogy a kálvinizmus sehol sem mondja, hogy a lelki üdvösség egy jól szervezett egyházhoz tartozástól függne és hogy Kálvin egy másként szervezett egyházat is elfogadhatónak tart. Így hát azt a következtetést vonja le, hogy az egyházalkotmányra vonatkozó isteni szabályok azokhoz a világi törvényekhez hasonlíthatók, a melyek egy jogi ténynél figyelembe veendőek ugyan, de figyelembe nem vételük az érvényességnek nem árt (i. ni. 92 1.) Tehát jus divinum, mint lex imperfecta? *Kérészy* is isteni jogról szól (i. m. 223 1.) Az egyház szervezetnek egyes elemei — úgymond — szigorúan a szentírásban megállapított elveken, illetve jogszabályokon nyugvóknak, jure divino keletkezetteknek tekintetnek, a nélkül azonban, hogy az egyház egész jogrendje annak megannyi alkatelemében jure divino létrejöttek ismertetnék el, mint ahogy ezt a katolikus egyház saját szervezetére vonatkozólag dogma gyanánt hirdeti. Azokat az elemeket azonban, amelyek „a szentírásban megállapított elveken, illetve jogszabályokon nyugvók s amelyeknek száma eszerint mindenesetre kisebb, mint a katolikus egyház jure divino keletkezetteknek tartott szabályai, (— mert a katolikus egyház sem tanítja azt, hogy szervezete minden alkatelemében jure divino keletkezett —) *Kérészy* nem jelöli meg. *Kovács* Albert ellenben (i. m. 164 1.) nem tekintheti isteni jogon nyugvónak Kálvin egy-

Kétségtelen, hogy van Kálvinnak néhány nyilatkozata, melyekből arra lehet következtetni, hogy ő az egyházalkotmányt isteni jogon alapulónak tekinti. Így például mondja, hogy Isten önmaga szerzője e rendtartásnak, (Inst. IV. I. 5.)¹ Az egyház másképen meg nem állhat, mint azon eszközökkel, a melyeket Isten rendelt. (IV. III.

2.)² Az egyháznak szolgák általi igazgatási rendje, a mit Isten arra rendelt, hogy minden időben tartson (IV. III.

3.)³ Meg kell maradnunk a mellett a példa mellett, a melyet maga az Ur szabott élönkbe. (IV. VI. 10.)⁴ Krisztus az egyháznak állandó és mindenkor tartó rendjét szabta meg s nemcsak ideiglenes szokást. (TV. XI. 4.)⁵

Azonban ezeket a tételeket nem szabad így magukban, az összefüggésből kiszakítva érvül felhasználni. Az első három mondás kizárólag csak arra vonatkozik, hogy Isten az egyház igazgatásában emberek szolgálatával kíván élni. A negyedik ott fordul elő, a hol a pápa főnökségét cáfolja s miután arról szolt, hogy az egyházban nem lehet semmiféle monarchia, mert minden embernek megvan a maga feladata, azt mondja, hogy az állam példájára pedig (ahol monarchia van) nem kell hivatkozni, házalkotmányát, mert kiemeli, hogy Kálvin nem volt ellensége a püspöki szervezet fenntartásának. Ugyanígy érvel *Lechler* is, (i. m. 38 1.) hivatkozva Kálvinnak Zsigmond lengyel királyhoz intézett levelére, hol azt mondja: ecclesiae anima est doctrinae puritas, — tehát az általa megállapított egyházszervezetet nem tartja egyedül lehetségesnek. *Choisy* pedig (i. m. 260 1.) csupán az öskeresztyén egyház példája utánzásának mondja Kálvin egyházalkotmányát.

¹ Quod Deus nobis sua institutione monstravit esse necessarium.

² Non aliter incolumem servari Ecclesiam posse, quam si his praesidiis fuiciatur, in quibus salutem eius reponere Domino piacuit.

³ Ecclesiae gubemandae ratio, quam Dominus in perpetuum sancivit.

⁴ Non alium typum sequi oportet, quam Dominus ipse suo verbo delineavit.

⁵ Et sane si quis propius expendat Christi verba, faeile perspiciet statum et perpetuum Ecclesiae ordinem, non temporarium hic describi.

hanem megmaradni az Úr által élők irt példa mellett, a mely példa eszerint — amint a szöveg összefüggéséből kitűnik, — az, hogy minden ember tartsa meg a maga feladat-körét. Az utóbbi meg arra vonatkozik, hogy az egyháznak saját feladatai teljesíthetése végett saját szervezettel kell bírnia és a lelki kormányzás okából szükséges fegyelmezésben az állam fel nem válthatja. Ezeket a tételeket tehát annak bizonyítására alkalmazni, hogy Kálvin az egyházalkotmányt *jure divinio* fennállónak tekinti, nem lehet.

Különösen arról szokott szó lenni, hogy Kálvin az általa felállított négy hivatalt (pásztorok, tanítók, vének, diakónok) tekinti isteni jogon alapulónak. Ezekről mondja a genfi Ordonnance is¹ és utána számos régi református hitvallás és egyházszervezet, hogy ezeket maga a mi Urunk állapította meg.²

Azonban, hogy ez nem úgy van, kitűnik nemcsak a Zsigmond lengyel királyhoz intézett, gyakran idézni szokott leveléből, de különösen abból a módból, a melylyel a négy hivatal szükségességét megállapítja.

Ismeretes, hogy e hivatalok szükségességét kétféle szentirati alapra helyezi. Egyik alapja az Eph. IV. 11., a hol arról van szó, hogy az emberek tanítására adattak apostolok, próféták, evangélisták, pásztorok és tanítók. Ezek közül a három elsőt csak ideiglenes, a két utóbbit ellenben állandó és rendszerinti hivatalnak tekinti. E magyarázat — mondja — *úgy tetszik nekem*; egyezik Pál apostol szavaival és gondolatával. (Inst. IV. m. 4). Lejebb ismét azt mondja: *úgy vélem*, hogy e kettő (t. i. a pásztori és tanítói tiszte) között az a különbség . . . (Inst. IV. III. 4.)⁴

A másik szentirati alap a Róm. XII. 7 és I. Kor. XII. 28. Itt már nem tisztségeket sorol fel az apostol, ha-

¹ L. Richter: Ev. Kirchenordnungen I. 342. 1.

² Que notre Seigneur a institué pour le gouvernement de son Eglise.

³ Quae mihi et verbis et sententiae Pauli consentanea videtur.

⁴ Inter quos hoc discriminis esse puto.

nem az egyház által végzendő feladatokat, amelyek közül állandóan megmaradt kettő: az igazgatás és a szegények kormányzása. (Erről bezzeg nem mondja: úgy vélem . . .) A kormányzók voltak — így szól — *véleményem szerint*¹ a gyülekezetből kiválasztott vének. (Inst. IV. III. 8.) Tehát mindenütt csak a saját véleményére hivatkozik, így pedig nem szoktak megállapítani isteni jogot.

Ezekből, — bár ha el kell ismerni, hogy az ő közreműködésével készült genfi Ordonance szavai erre látszanak mutatni — azt a következtetést kell levonnom, hogy Kálvin egyházalkotmányának ezt a részét sem tekinti isteni jogon alapulónak.

Mindazáltal, ha *jus divinum*ról nem is lehet szólam, mert nincs Kálvinnak olyan jogtétele, mely közvetlenül isteni kijelentésen alapulna, viszont ki kell emelni, hogy az egyházalkotmányának alapjául bizonyos isteni parancsolatok szolgálnak, amelyek ha jogszabályt nem létesítenek is, feltétlenül irányadók az egyházalkotmány megállapításánál, egyrészt negatíve az által, hogy bizonyos egyházkormányzási alakulatok lehetőségét kizárják, másrészt pozitíve az által, hogy bizonyos feladatokról való szerves gondoskodást feltétlenül kötelezővé tesznek.²

Nevezetesen magának Jézusnak rendeletén alapul, hogy az egyháznak önálló szervezettel kell bírnia s hogy tehát saját kormányzatát nem ruházhatja az államra (Inst. IV. XI. 1. XI. 4.) Továbbá, hogy a kulcsok hatalma a gyülekezetét illeti meg (IV. XI. 1, 2.) aminek folytán monarchia (sem pápai, sem fejedelmi) az egyházban meg nem állhat. Azután, hogy az ige emberek által hirdetése történjék az egyházban (IV. I. 5, III. 2. 3). Krisztus akaratából, a kulcsok hatalmának a gyülekezetre ruházásából folyik az is, hogy a bűnösöket az egyháznak meg kell fenyíteni (IV. XI. 3.) Továbbá az is kétségtelen az Isten igéjéből, hogy az egyháznak, az ige hirdetésen fe-

¹ Gubematores fuisse *existimo* seniores.

² Tehát nem úgy, mint *Rieker* mondja, jogszabály, de nem irányadó, hanem: irányadó, de nem jogszabály.

lül állandó feladata a lelki kormányzás — amiben a bíráskodás is bent foglaltatik — és a szegények gondozása. (IV. III. 8.)

Ezek szerint, bárha ahhoz, hogy valamely gyülekezet egyház legyen, a külső szervezetnek semmi köze, mert az egyház csak az ige helyes hirdetésén és a szákramentumok helyes kiszolgáltatásán ismerzik meg, ahhoz, hogy az egyház Istennek a szentírásban foglalt világos akaratával megegyező legyen, mindenesetre szükséges 1. hogy önálló szervezettel bírjon, 2. hogy a szervezet alapja a gyülekezet, mint a kulcs hatalom birtokosa legyen, 3. hogy az ige hirdetéséről, az egyházi fegyelemre különös súlyt helyező kormányzásról és a szegények rendszeres gyámolításáról szervezett gondoskodás történjék.¹ Ezek isteni eredetű követelmények, alapelvei is az egyház alkotmányának, de nem jogszabályok.

Az egyházalkotmány alapelvei igenis a szentírásban vannak lefektetve.² Ám ezekből az alapelvekből semmiféle jogszabály ott levezetve nincs.³ Hogy a gyülekezet a reávaró feladatokat miféle szervekkel köteles végezni, azt a szentírás sehol meg nem mondja. Vannak ugyan említve a szentírás különböző helyein különböző egyházi functionariusok, de hogy ezek közül melyikre van állandóan szükség s melyiknek mi a kötelessége, az világosan meghatározva sehol sincs.

E végből tehát már magyarázatra van szükség. Kálvin a szentírás illető helyeinek magyarázása útján fejt is ki idevonatkozólag határozott szabályokat, de mivel ezeket már nem mint a szentírás kétségtelen értelmét, ha-

¹ Nézetem szerint azzal, hogy bizonyos hivatalokat a mi Urunk által rendeltéknek nyilvánít, a genfi Ordonnance sem akar többet mondani, mint azt, hogy e feladatokról alkalmas eszközök, hivatalok által gondoskodni a mi Urunk rendeletéből van.

² Ennyiben helyes *Kérészy* tanítása. De azt nem kell bizonyítani, hogy az alapelvek nem „illetve jogszabályok.“

³ *Lechler* (i. m. 39 l.) idézi Kálvin szavait: Substantiam ecclesiasticae disciplinae exprimit directis verbis scriptura; forma autem eius exercendae, quoniam a Domino praescripta non est, a ministris constitui debet pro aedificatione.

nem csupán mint a saját — bár a szentíráson alapuló véleményét tárja fel, és mivel ő a maga számára az írás magyarázására kizárólagos jogot, csalhatatlanságot épen nem igényel: világos, hogy e magyarázat útján kifejtett szabályok, — melyek már jogszabály-jellegűek¹ — nem tekinthetők isteni eredetűeknek. Kálvin tanítása szerint mindenesetre az általa megállapított egyház alkotmány a legjobb, mert legmegfelelőbb Isten igéjének. De mivel ezt ő maga sem adja elő másként, mint saját véleményét, nem lehet az ő álláspontjáról sem elvetni, mint Isten igéjével ellenkezőt, az olyan egyházalkotmányt, mely e magyarázattal nem megegyező.

Hogy e szabályokat Kálvin nem isteni joggal alapulóknak tekint, annak bizonyosságául szolgál az őskeresztény egyház példájára hivatkozás is. Ha isteni jogról volna szó, nem kellene semmi további érvet keresni kötelező volta mellett. Ám mivel e szabályok csak magyarázat eredményei, azért szükséges a régi egyház rendtartásának e szabályok szerint megállapított voltát bizonyítani, hogy a magyarázat helyessége kitűnjék.

Vagyis én úgy vélem, lehet kálvinista az olyan egyház, melyben nem tartatnak meg azok a hivatalok, amelyeket Kálvin a szentírás magyarázása alapján felállítandóknak tart. De nem lehet kálvinista egyház, amelynek nincs önálló szervezete, amelyben az egyházi kormányzat nem a gyülekezetben gyökerezik, vagy amelyben az igehirdetése, egyházi fegyelmezés, szegényekről gondoskodás rendszeresen szervezve nincs. Mert az előbbi csak Kálvin szentírás magyarázatával, az utóbbi ellenben Kálvin tanítása szerint Isten világos parancsával ellenkezik.

¹ T. i. jogszabályok volnának, ha jogszabály-keletkeztető forrásból származnának. Kálvin iratai azonban nem ily források.

IV.

AZ EGYHÁZ SZERVEI.

Az eddigiekből már nyilván való, hogy Kálvin egyházalkotmányában nem az a lényeges, hogy az egyház ilyen vagy olyan című szervekkel legyen ellátva s hogy ezek a szervek ilyen vagy olyan hatáskörrel bírjanak, hanem az, hogy az egyházi hatalom a gyülekezetnél van, mely a sajátos egyházi feladatok végzésére szervezkedni köteles.

Ez a szervezkedés történhetné az antik demokrácia mintájára olyan módon is, hogy az összes egyháztagok közvetlenül teljesítsék az egyház kormányzatát. Történhetné olyan módon is, hogy a kormányzatot tetszés szerinti címmel és hatáskörrel ellátott egy vagy több testületre bíznák. Az így megállapított egyházalkotmány erősen különböznék a Kálvinétól, de alapjában nem el-
lenkeznék azzal.

Csak úgy nem történhetné a szervezkedés, hogy az egyház kormányzásából a gyülekezeti tagok egy része ki legyen zárva, — mert ez nem fér össze a hívek egyetemes papságból folyó egyenlőségével. És úgy nem történhetné, hogy az egyház kormányzata — habár az összes egyháztagok bejegyzésével — egyetlen emberre bizassék, mert ez (mivel csak azt ígérte Jézus, hogy ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az ő nevében, ő is ott leszen) nem jelenthetné Istennek az egyenjogú emberek feletti uralmát, hanem emberi uralmat létesítene.

Azonban — tudjuk — Kálvin nem enged ilyen tágas tért az egyházszervezet megállapításában a gyülekezet tetszésének, hanem a szentírás és az őskeresztyén egyházak példája alapján határozottan megjelöli azokat

a szerveket, melyekkel az egyháznak az 6 feladatai végezhetőse céljából bírnia kell.¹ Ismétlem, e szervek kijelölése nézetem szerint nem aként történik, hogy attól eltérésnek helye egyáltalán ne lehetne, mindazáltal az egyházalkotmány tipicusan kálvinistának csak akkor mondható, ha az egyház a Kálvin által megállapított szervekkel — melyek az általa megállapított hatáskörrel bírnak — van ellátva. Csak az ilyen egyházat lehet Kálvin értelmében jól rendezett egyháznak tekinteni.⁸

1. Az egyháznak, hármias feladatahoz képest, háromféle szervvel kell bírnia: igehirdetésre, kormányzásra és szegények gondozására. Tényleg mindegyik feladat végzésére van felállítva egy-egy hivatal és azonkívül egy olyan, melyhez mindhárom feladat végzése kötve van. így tehát összesen négy egyházi tiszt van: pásztor, tanító, presbyter, diakón.

Az igehirdetés a pásztorok és tanítók kötelessége. Az Eph. IV. 11-ben felsorolt tisztségek közül ugyanis e kettőt mondja Kálvin állandón szükségesnek. A különbség pedig közöltük az, hogy a tanítók az igehirdetésre vannak hivatva csupán, a pásztoroknak ellenben kötelességük az ige alkalmazása, vagyis a fegyelem gyakorlása és a szákrainentumok kiszolgáltatása is (Inst. IV. III. 4.)⁸

¹ *Kerkápoly* — i. m. 57. 1. — szerint Kálvin egyházalkotmánya az által különbözik a protestánsok közt előzőleg létrejöttéktől, hogy ő az egyházi szervek mindegyikének pontosan kijelöli munkakörét. Szerintem inkább: mindegyik egyházi munkakörre nézve pontosan kijelöli az azt végezni hivatott szervet így nyilatkozik a presbyteriumot illetőleg *Lechler* is, ki szerint — i. m. 37 1. — Kálvinnál a főgondolat nem a presbyterium, hanem a fegyelem s irataiban sok szó esik a fegyelemről presbyterium nélkül, — de megfordítva sohasem.

² Si nous voulons avoir Eglise bien ordonnée etl' entretenir en son entier, il nous faut observer cette forme de regime — mondja a genfi Ordonnance L. *Richter* i. m. I. 342.

³ Inter quos hoc diseriminis esse puto, quod doctores nec disciplinae, nec sacramentorum administrationi, nec monitionibus aut adhortationibus praesunt, séd scriplurae tanlum interpretation! ut syncera sanaque doctrina inter fideles retineatur. Pastorale autem munus haec omnia in se continet.

Mindazokat a feladatokat tehát, melyeket a tanító, a pásztor is végezni köteles, ellenben a tanító csak egy részét végezheti a pásztor teendőinek.¹

Az egyház kormányzása a pásztorok és presbyterek feladata. A pásztor is a presbyterek közül való³ (Inst. IV. 1) s pásztoroknak, presbytereknek egyaránt kötelessége úgy a bűnösöknek intése, mint az egyházi iudicatio gyakorlása. A pásztor tehát az ő tisztében, amint a tanítói, úgy presbyteri hivatal hatáskörét is felöleli.*

A szegények gondozása a diakónokra vár. (Inst. IV. III. 9. IV. 1. 5. 6. 7. 8.) Ezeknek Kálvin két csoportját különbözteti meg. Mert a szegények gondozása nemcsak anyagi segélyezésükből áll, hanem személyük istápolásából is.⁴ Éhez képest Vannak közöttük olyanok, a kik a szegények segélyezésére szolgáló vagyonok kezelésére

¹ Nagy tévedés tehát Kálvin doctorait akár az elemi oktatást teljesítő néptanítókkal, akár a különböző szaktárgyakat művelő tanárokkal azonosítani. L. *Comdius*: Gründung der calvinischen Kirchenverfassung in Genf 1541. — München, 1892, 15. 1.

² *Rieker* — i. m. 104.1. — az Inst. IV. III. 4. illetve III. 8 (ahol az egyházalkotmány szentirati alapon van levezetve) meg a IV. IV. 1 (ahol az öskeresztyén egyházszervezet van ismertetve) között eltérést lát. Míg ugyanis ott négy hivatalról van szó, itt — eltekintve az egyházi szolgálatra készülő s kisebb szolgálatokra alkalmazott clericusoktól — csak két hivatalról tétetik említés: presbyteri és diakóniról. De nincs ellentét, mert ugyanitt az van mondva, hogy a presbyterek egy részét választották pásztorokká és tanítókká, míg más részük csak az egyházkormányzattal foglalkozott. Ugyanígy az Inst. IV. XI. 1. is. Legfelebb abban van különbség, hogy az előbbi helyen a fegyelemgyakorlás nincs a tanítói hivatalhoz kötöttnek mondva, az utóbbiban pedig a tanító is a (fegyelmet gyakorló) presbyterek közé tartozónak mondatik.

³ Ezért az angolnyelvű református egyházalkotmányok két-féle presbytert különböztetnek meg: Teaching-Elders vagy Clergy-Elders (pásztorok) és Ruling-Elders (kormányzó presbyterek).

⁴ Hogy a koldulást Kálvin erősen ellenezte (1. *KampschuUe* i. m. 429. 1.), annak okát nem Kálvin ridegségében kell keresni, hanem abban, hogy a szegények *rendszeres* segélyezése a cél. A szociálisták sem könyöradományok útján akarják megszüntetni az ínséget.

vannak hivatva és olyanok, akiknek feladata személyes gondozásuk. Erre az utóbbi munkakörre nemcsak férfiak, de nők is alkalmazhatók, amint a régi egyházban is foglalkoztak ezzel az özvegyek és ez az egyetlen hivatal az egyházban, amit nők is viselhetnek. Azonban a szegények gondozása is a pásztorok közreműködésével történik. Mert az Inst. IV. IV. 5-ben olvassuk, hogy a — követendő például szolgáló — régi egyházban a diakónok a szegények közt a segélyt a püspök (azaz pásztor) jóváhagyása mellett osztották ki. Tehát a pásztoroknak kötelessége az egyház ezen feladatának végzésében is részt venni.

A négy hivatal közül bennünket legkevésbé bizonyára a tanítói tiszt érdekel. Nemcsak azért, mert ez legkevésbé nélkülözhetetlen, amennyiben, — mivel mindazokat a feladatokat, melyek a tanítóra várnak, a pásztor is végezni köteles, — ha a gyülekezetnek pásztorja van, tanító nélkül ellehet.¹ Hanem azért is, mert a tanítói hivatal nem az egyház külső szervezetének területére tartozik.

Az igehirdetés nem egyházkormányzat, tehát az igehirdetők, mint ilyenek, nem egyházkormányzók.⁸ Az igehirdetésről és az erre rendelt szervekről szóló tanítását (Inst. IV. III. 1. 2.) külsőleg is elkülöníti Kálvin az egyház többi feladatainak s azokat végző szerveknek ismertetésétől. (IV. 111. 8.) Az igehirdetés ügye csupán annyiban tartozik az egyház külső kormányzatára is, amennyiben az is a külső rendet illeti, hogy magától senki ne prédikálhasson, mert önként, külső hívás nélkül senki sem foglalhat el az egyházban tisztséget. (IV. 111. 10.)

Egyébként azonban az, hogy az ige helyes hirdetéséről történt e gondoskodás, nem a jólszervezettség, ha-

¹ Ezt a hivatalt már a francia Discipline ecclésiastique, valamint a skót és angol egyházi rendtartások is mellőzték.

² Ily értelemben *Sohm* is (i. m. 649. 1.) akinek azonban azt a tanítását, mely szerint a pásztorok nem mint ilyenek, hanem mint presbyterek részesei az egyház kormányzatának, csak oly értelemben fogadhatjuk el, hogy a pásztorok nem mint igehirdetők egyházkormányzók. De a pásztor, amint nem *csak* doctor, mikor *igét hirdet, úgy nem csak* presbyter, mikor jurisdictiont gyakorol,

nem az egyházul elismertetés kérdése, — lévén az ige helyes hirdetése az egyháznak ismertető jele. De épen azért, mivel ige hirdetésnek — és így ige hirdetőnek — a nem helyesen szervezett, sőt szervezetlen egyházban is lennie kell, világos, hogy egy, kizárólag az ige hirdetésére rendelt hivatal létezése az egyház jól szervezett voltának megítélésénél teljesen közömbös.

Ha ugyanis az ige hirdetéséről gondoskodva nincs, akkor a jólszervezettség kérdése föl sem merülhet, mert nincs egyház. Ha ellenben történt gondoskodás, akkor az egyházat az, hogy nem egy, hanem két vagy több hivatal felállítása által történt, — jobban szervezetté nem teszi, mert az ige hirdetés úgyszólván egy ember által végzendő feladat.

Mivel ehhez képest a tanítók az ige hirdetésben a pásztor mellett nem nélkülözhetetlenek, egyházkormányzati hatáskörrel pedig nem bírnak, tisztük a jólszervezettség minden hátránya nélkül mellőzhető.

Ellenben a diakóni hivatal mellőzése mindenesetre a jólszervezettség rovására esnék. Mert a diakóni teendőnek nem közvetlen teljesítője a pásztor, mint a tanítóiaknak, — hanem csak ellenőrző azokban. Már pedig e hivatal sajátos munkakörét — melyről gondoskodni különös feladata az egyháznak, sem betöltetlenül hagyni nem szabad, sem a vele járó sok aprólékos teendő miatt a magasabbrendű feladatok teljesítésére hivatott pásztorok és presbyterek kötelességévé tenni nem kívánatos. (Csel. VI. 2—4.)

Még inkább feltétlenül szükség van a presbyteri tisztre. A szegények gondozása, ha fogyatékosabban is, lehetséges erre létesített külön hivatal nélkül, — a *jurisdictio* gyakorlása azonban nem lehetséges a presbyteri tiszt nélkül.

Igaz, hogy a pásztor, a mint egyszersmind tanító, úgy egyszersmind presbyter is, és ebből azt a következtetést lehetne levonni, hogy a pásztori tiszt, — a mint a tanítóit — úgy feleslegessé teheti a presbyteri hivatalt is.

Azokban a két hivatalt — a tanító és presbyter hivatalát — nem lehet egy elbírálás alá vetni. A tanítói hivatal

nélkülözhető, mert az igehirdetést egy ember magánosan végezheti, és arra ott a pásztor. De a presbyteri hivatal nem nélkülözhető, mert az egyházkormányzatot, egyházi fegyelmet egy ember semmiesetre sem gyakorolhatja¹ — és így a pásztor mellett presbylerekre okvetlen szükség van.

Sőt, ha a gyülekezetnek több pásztorra van s így egy ember uralmáról immár nem lehet szó, — még akkor sem gyakorolhatják a jurisdictiont a pásztorok magukban, igehirdetéssel nem foglalkozó presbyterek nélkül. Nem kell megengedni, — mondja Kálvin (Inst. IV. IX. 7) — hogy az anyaszent egyház a pásztoroknak gyűlésében álljon, mert felőlük Isten sehol sem mondja, hogy mindenkor megmaradnak jóknak, azt azonban néhol bizonyítja, hogy gonoszokká lesznek.²

Ettől eltekintve sem szabad a fegyelem gyakorlását magukra a pásztorokra bízni. Még ha biztosítva volna is, hogy a pásztorok mindig jók maradnak, hibás volna az ilyen berendezés. Nemcsak azért, mert az apostoli kor példájával világos ellentétben állana, hanem pusztán célszerűségi okokból is, egyrészt a pásztorok érdekéből, nehogy gyűlöttekké váljanak, másrészt a hívek és általában az egész egyház érdekéből, nehogy a jurisdictionnak kizárólag a pásztorok által kezelése zsarnokságra vezessen.² A pásztorokat az Isten parancsainak folytonos tanulmányozása túlszigorúakká teheti és azért szükséges, hogy legyenek részesei az egyházi jurisdictionnak a gyakorlati

¹ Ezt helyesen kiemeli *Kosutány* i. m. 147 1. és *Rieker* i. m. 122 1.

² Nullo modo concedendum est Ecclesiam in pastorum coetu consistere, quos Dominus nunquam recepit bonos perpetuo fore, malos autem interdum fore pronunciauit.

³ Nunquam utile putavi ius excommunicandi permitti singulis pastoribus; nam et res odiosa est, nec exemplum probabile, et facile in tyrannidem lapsus, et alium usum apostoli tradiderunt — mondja Kálvin (Opp. XV., 214. 1., 1. *Rieker-nél* i. m. 124. 1. 2. jz.) Ugyanígy *LecMer* i. m. 39. 1. — Nagy túlzás azonban ebből azt a következtetést vonni le, hogy Kálvin az egyház legveszedelmesebb ellenségeinek a lelkészeket tartja, mint *Rieker* i. m. i. h.

éleiben foglalatostkodók is, akik eképen valóságos ellen-
őrzői a pásztoroknak Isten igéje helyes alkalmazásában.

Mindezek mellett az a vezérelv, mely az emberi
szolgálatot az egyházban általában szükségessé teszi, hogy
t. i. Isten egyrészt megakar becsülni, másrészt alázatos-
ságra akar szoktatni az által, hogy akaratát velünk hoz-
zánk hasonló gyarló emberek által közli (Inst IV. III. I.),
különösen a házankénti intés gyakorlásánál erősen ki-
domborítja az igehirdetéssel nem foglalkozó presbyterek
működésének szükségességét. Mert, habár a pásztor csak
épen olyan mértékben pap, mint a gyülekezetnek bár-
mely más tagja és semmiféle különös hatalommal nem
bír, mindazáltal az élethivatása, az Isten igéjével való
folytonos foglalkozás, a gyülekezet tagjainak egy része, és
különösen épen azok előtt, a kik a feddésre, intésre rá-
szorulnak, megkülönbözteti őt a gyülekezet más tagjaitól
s azért intése — bár tiszta protestáns keresztyén állás-
pont szerint úgy volna fogadandó — nem fog úgy fo-
gadtatni, mint teljesen hasonló ember intése.¹

Mindezek folytán a kálvini álláspontnak megfelelőleg
nemcsak jól szervezett nem lesz, de egyenesen hibásan,
rosszul szervezett lesz az az egyház, a melyben igehir-
detéssel nem, hanem csupán az egyház külső kormány-
zatával, az egyházi fegyelem gyakorlásával foglalkozó
presbyterek nincsenek alkalmazva.

2. Az egyház külső szervezete szempontjából legfon-
tosabb hivatal a presbyteri, mely a pásztori hivatalban is
benfoglaltatik.² De azt mondani, hogy az egyháznak leg-

¹ Nem tartom azonban Kálvin elveivel ellenkezőnek azt,
hogy kormányzó presbyterekké tényleg olyanok alkalmaztassanak,
akik egyszersmind igehirdetésre is alkalmasok, pl. theologiai ta-
nárok. Jól mondja Révész Imre (A protestáns egyház szabadságá-
nak védelme némely tekintélyes német tudósok támadásai ellen,
Sárospatak, 1862, 18. 1.), hogy helytelenül nevezik a nem lelki-
pásztorokat „világi“ résznek. — Református felfogás szerint a
„világi“ rész sem kevésbé „egyházi“, mint az igehirdetésre fel-
hatalmazottak.

² Már kiemeltém, hogy a pásztor nem mint igehirdető, ha-
nem mint presbyter részese az egyházkormányzásnak.

fontosabb szervei — mindig csak a külső szervezetet tartva szem előtt — az ezen hivatalt (illetve hivatalokat) viselők, nagy tévedés volna. Az egyházalkotmányban legfontosabb szerv a presbytereknek — kik közé a pásztorok is tartoznak — testületé, a senatus Presbyterorum (Inst. IV. XI. 6.), consessus Seniorum (IV. XII. 2.) tehát a consistorium vagy presbyterium. Ez a kezelője az egyház kormányzó hatalmának, mely nem más, mint a kulsóknak hatalma.

Az egyházi kormányzat az erkölcsi fegyelem kezelésével azonos.¹ A cél az, hogy az egyházban semmi se történjék Isten akarata ellenére, — ezért szükséges a bűnöket tudakolni és a bűnösök megjobbítására törekedni. E tekintetben egyenként is fontos feladat vár a presbyterekre.² Sőt nemcsak a hivatal viselőknek, de a maga ereje szerint minden egyháztagnak kötelessége azon munkálkodni, hogy vétek ne legyen az egyházban (Inst. IV. XII. 1.) Ezért mindenki, ha kell, intse meg az ő atyjafiát. (IV. XII. 2.) Kivált mégis a pásztoroknak és presbytereknek kötelessége erre gondot fordítani s ügyelni, hogy az erkölcsök javítása ne csak a nyilvános ígihirdetés, de házankénti intés által is történjék (IV. II. 6, — XII. 2.) E végből szükséges az egyházi szolgálathoz csatolni azon hatalmat, hogy előhívassanak azok, a kik magános intésre, vagy erősebb javításra szorulnak. (IV XI. 5.)

Mindezen, a presbyterek által egyenként végzendő intések az erkölcsök jobbítására szolgálnak, de még nem teszik a tulajdonképeni fegyelmezést, a Máté XVIII. sze-

¹ Tota autem ecclesiae jurisdictiono pertinet ad morum disciplinam. (Inst. IV. XI. 1.)

² A presbyteriumnak múlhatatlan feladatai közé tartozik — mondja Révész Imre (Vélemény a magyar protestáns egyházalkotmány főpontjai felett, különös tekintettel a jövő törvényhozásra, Debrecen, 1857, 69. 1.) — a hívek erkölcsi állapotának gondos figyelemmel tartása és általában az egyházfegyelem korszerű, de buzgó gyakorlása. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha a presbyterek elkülönözött hatáskörrel bírnak. — Ezért nem jó igen nagyszámú presbyteriumot alakítani. Révész (u. o.) a presbyterek számának maximumát *harmincban* óhajtotta megállapítani.

rinti kulcsok hatalmának kezelését. És nem tartozik a tulajdonképeni fegyelmezéshez, a kulcsok hatalmának kezeléséhez a fegyelemnek az a módja sem, mely inkább az ige hirdetésnek s nem a kormányzásnak része, — mely szerint tudniillik az idő szükségességéhez képest a pásztorok a népet böjtölésre, közönséges könyörgésre, vagy a hit egyéb gyakorlására intik, aminek határozott szabályai megállapítva ugyan egyáltalán nincsenek, de ami nehéz időkben elejétől fogva szokásos volt. (Inst. IV. XII. 14.)

Sőt nem tartozik a kulcsok hatalmának gyakorlására még a szoros értelemben vett, mert egyéni büntetések megállapítására vezethető fegyelmezésnek egy része, az tudniillik, amely az egyházi szolgák, mint ilyenek felett gyakoroltatik. Mert másként kell megítélni az egyház szolgálait, mint a köznépet. (IV. XII. 1.) Nem mintha enyhébben volnának megítélhetők, mint az egyház szolgálatában nem állók, ellenkezőleg tőlük többet kell követelni. Mivel az egyházi szolgák nem alkotnak kiváltságolt rendet, a kulcsok hatalmából folyó erkölcsi fegyelmezést velük szemben is gyakorolni kell.¹ De azonkívül ők még egyházi szolgálatukból folyólag különös — hogy úgy mondjuk — hivatali fegyelem alatt is állanak, amire szolgáltak a régi egyházban a visitatiók és zsinatok (IV. XV. 22.)²

A kulcsok hatalmából folyik azon egyházi fegyelem, „*morum disciplina*“, mely egyrészt az egyház összes tagjaira, mint láttuk az egyházi szolgákra, de a fejedelmekre is (IV. XII. 7) kiterjed, másrészt nem pusztán atyafiságos intésekből, hanem valóságos *jurisdictio*ból áll. Ez a presbyterek *collegium*ának feladata, mert az ítékezés nem állhat egyen (IV. XI. 6). Minthogy pedig az erkölcsi

¹ Loquemur primum de communi disciplina, cui subesse omnes debent, deinde veniemus ad clerum, qui *praeter illam commv/nem* suam propriam habet (Inst. IV. XII. 1.)

² Az egyházi szolgák feletti szigora censurát kiemeli *Kampschulte* is (i. m. I. 308 1.) — De épen mivel ez nem a kulcsok hatalmával függ össze, nem is kell szükségkép a gyülekezetnek, illetve a gyülekezetet képviselőnek gyakorolnia.

fegyelem egyáltalán legfontosabb része az egyházi hatalomnak,¹ természetesen ez legfontosabb feladata a presbyterek collegiumának is.²

Ezen fegyelem gyakorlásának rendje Máté evangéliuma XVIII része nyomán van előírva. Aki nem jár el tisztében, nem jól viseli magát, tisztességtelenül él vagy büntetésre méltót követ el, meg kell inteni először magánosan, másodszor tanuk előtt s ha ez nem használ, Krisztus parancsa szerint egyházi Ítélet elé kell vinni a presbyterek gyűlésébe (IV. XII. 2.) A titkon vétkezőket titkon, a nyilvánosokat nyilván kell megfeddeni (IV. XII.

3.) Sőt nyilvános bűnösöknél nem szükséges az intést előre bocsátani, hanem mindjárt ítélet alá lehet vinni (IV. XII. 6.) A fegyelem gyakorlásában a szigorúságnak a szélességgel kell párosulni (IV. XII. 8), még a kirekesztetteket sem szabad eltávolítani magunktól (IV. XII. 9) és átokkal nem kell élni (IV. XII. 11.)

Mivel pedig épen az alapul szolgáló evangéliumi hely szerint a kulcsok hatalma nem a gyülekezet néhány tag-

¹ Pars praecipua ecclesiasticae potestatis, quam in jurisdictione positam esse diximus. (Inst. IV. XI. 1.)

² Sőt tulajdonképen specialis feladata, hiszen a presbyteri hivatal az egyház kormányzására van rendelve. Egyházkormányzat pedig=jurisdictio, és jurisdictio = morum disciplina. Nagyon jól mondja *Kévése* Imre (Kálvin élete és a kálvinizmus, Pest 1864, 327 1.): Tartsa bár a presbyterium a gyülekezet gazdasági és pénzügyeit s épületeit a legnagyobb rendben, sőt díszben, fényben, ha minden évben jó lelkiismerettel el nem mondhatja magáról, hogy az uralkodó bűnöket irtotta s a közerkölcsiséget előmozdította a gyülekezetben, akkor magát valódi keresztyén kálvinista presbyteriumnak még korántse tartsa. Ugyancsak az erkölcsi fegyelem mulhatatlan szükséges voltára utal *Véleményében*, (691.) a már idézett szavakkal. A fegyelem nagy fontosságát kiemeli *Lechler* is (i. m. 37 1.) Valamint *Rieker* (i. m. 154 1.), aki szerint a régi kálvinista presbyterium ép az által különbözik lényegesen a modemektől, hogy amannak legkiválóbb feladata az erkölcsi fegyelmezés, azután általában az egyházkormányzás, de nem vagyongazgatás. Egyébiránt, hogy a régi református egyházakban milyen rendkívüli súlyt helyeztek az egyházi fegyelemre, legjobban mutatja a francia egyház által az egyház összes külső kormányzatára vonatkozó *szabályok* gyűjteményének neve: „*Discipline ecclésiastique.*”

jának, vagy a gyülekezet több-kevesebb tagjaiból álló testületnek, hanem az összes híveknek, tehát az egész gyülekezetnek adatott, kezelése nem is történhetik a gyülekezet kizárásával. A presbyterek consessusa az egész gyülekezet nevében alkalmazza az erkölcsi fenytéket s ha ez sem használ, következik a hívek közösségéből kirekesztés (IV. XII, 2.), amit azonban nem végezhetnek magukban a presbyterek, hanem tudtával és beleegyezésével a gyülekezetnek, amely mintegy tanúbizonyságul és ellenőrzőül van jelen, nehogy kevesen szenvedélyből tegyenek valamit (IV. XII. 7.) Nem a sokaság ítél tehát, de amint a pásztorokat a presbyterek, úgy a presbyter-collegiumot az összes hívek ellenőrzik.

Amit az egyházi hivatalok viselői — köztük maguk a pásztorok és más presbyterek is — egyenként végezhetnek az egyházban, az nyilvánvalólag csak szolgálat és kötelesség, a hatalom minden látszata nélkül. Ellenben amit a presbyterek collegiuma — habár a gyülekezet tagjainak ellenőrzése mellett — intéz, az egyházi jurisdictio, immár hatalommal bíróként tünteti föl ezt a testületet. Ám ezzel a hatalommal a presbyterek testületé nem élhet tetszése szerint Maga az egész egyház sem bölcselkedhetik, hanem mint hű menyasszony engedelmeskedni köteles az ő vőlegényének, a Jézus Krisztusnak. Annál kevésbé tehet mást, mint amit az Isten igéje parancsol, a presbyterek collegiuma, mely — habár legfontosabb — csupán egyik szerve az egyháznak.¹

8. Amint a gyülekezet összes tagjai, mint valamenynyien papok, egymás között egyenlők, úgy egyenlők egymás között az egyház kormányzatára rendelt testület tagjai is. Ezek mindannyian egyformán az egyház szolgálói, püspökök, presbyterek. (Inst. IV. IV. 1.)

¹ Innen Tan, hogy a skót és amerikai egyházakban az egyház testületi hatóságai mint bíróságok fogatnak fel. Egyrészt mert az egyház egész külső tevékenységét jurisdictio-nak nevezték, másrészt mert a legfontosabb feladat az erkölcsi fegyelem, főleg pedig, mert ezek nem létesítik, csak bíróság alkalmazzák az Isten törvényében megírott szabályt. L. *Rieker* i. m. 115—6.1.

Különbég közöttük az egyéni szolgálat tekintében kétségkívül van. Azok, akik ígehirdetéssel foglalkoznak, a Máté ev. XVI. része szerinti kulcsok hatalmának nagyobb mértékben kezelői, mint azok, akik csak magános intésekben figyelmeztetik keresztyén társaikat erkölcsösebb életmódra.¹ Azonban a kulcsok hatalmának ez a része pusztán a belső hitéletre tartozik s nem az egyház külső kormányzatára. A külső kormányzatot, a jurisdictiont egyes ember — sem pásztor, sem ígehirdetéssel nem foglalkozó presbyter — nem gyakorolhatja. E tekintetben nincsen közöttük különbség, mert mindannyian — pásztorok és ígét nem hirdető presbyterek egyaránt — a jurisdictiont szempontjából csak mint az annak gyakorlására hivatott presbyter-collegium tagjai jönnek számba.²

¹ In sanctorum communionem, ipsius ecclesiae ministerio, nobis assidue remittuntur peccata, cum presbyteri vel episcopi, quibus hoc munus commissum est, pias conscientias evangelicis promissionibus in spe veniae et remissionis confirmant, tam publice, quam privatim . . . Per ecclesiae ministros et pastores nobis dispensari vel evangelii praedicatione, vel sacramentorum administratione, atque hac in parte maximè eminere clavium potestatem. Inst. IV. I. 22.

² Merőben tévedés Kálvin egyházalkotmányában laicus-presbyterekről beszélni, amivel német evangélikus egyházjogi Íróknál gyakran találkozunk — szembe állítva őket a lelkipásztorokkal. Ilyen megkülönböztetésről legfelebb akkor lehetne szó, ha a nem-pásztor presbyterek csak segítő társai gyanánt szerepelnének a lelkészeknek, mint a Lasco-féle, vagy a moderm német presbyteri alkotmányokban. Azonban Kálvinnál a pásztor is csak egy a presbyterek közül és amint nem áll felette, vagy kívül a gyülekezetnek (lásd 8 lapunkat), úgy nem áll felette vagy kívül a presbyteriumnak sem. Épen innen származik, amit Rieker (i. m. 149.1.) főlemlít, hogy a kálvinista rendszerben a lelkész sok tekintetben alá van rendelve a presbyteriumnak. Mert az egyes tag az öszszesség rendelkezése alól nem lehet kivéve. *Rieker* (i. m. 125 1. 2 jz.) azon állítását, mely szerint Kálvin lelkészi és laikus elem közötti különbséget tesz, az Inst. IV. XII. 1-re hivatkozással akarja bizonyítani, ahol arról van szó, hogy az egyház szolgálait másként kell megítélni, mint a köznépet. Igaz, itt van szó clerusról és plebsről. Hogy miért: előbb láttuk. Ám azután így folytatja Kálvin: Clericos apello *usitato nomine*, qui publico ministerio in ecclesia funguntur. Tehát egyrészt csak szokásból használja a clerus szót, másrészt clericusok alatt érti az egyház öszszes szolgálait tehát a „laicus-presbytereket“ is. Hogy Kálvin szerint az egész egyház „clerus“ annak bizonyága a többek közt az Inst. IV. 9.

Azonban a testületi kormányzás természetéből folyik, hogy — a tagok teljes egyenlősége mellett is — közülök egy fel legyen hatalmazva a gyűlések összehívására s azokon a tárgyalások vezetésére, vagyis, amint mondani szokás, az elnöki teendők végzésére. Ez kétségkívül történhetnék olyan módon is, hogy esetről esetre más bízhatnék meg e feladatok teljesítésével, de az egyenlőséget nem szünteti meg az sem, ha e megbízás huzamosabb időre, vagy állandóan adatik. Kálvin említi, hogy a régi keresztyén egyházban ugyan az összes presbyterek püspökök valának, de legfőképen az viselte ezt a címet, aki közöttük az ügyeket vezette, aki mindazáltal nem volt a többinél felebbvaló, csak olyan helyzetben volt, mint a városi tanácsban a polgármester. (Inst. IV. IV. 2.)

Az egyenlőséggel tehát megfér az, ha a presbyterek közül egy a vele különben teljesen egyenjogú társai tanácskozásának vezetésére felhatalmaztatok, és mint ilyen kiválóképen püspök, felvigyázó. És egészen természetes, ha a püspökségnek ezen tiszte a presbyteri testületnek arra a tagjára ruháztatik, aki, mivel nemcsak a fegyelem gyakorlásával, kormányzással, hanem az ige hirdetésével és szákramentumok kiszolgáltatásával is foglalkozik, kétszeres kötelességgel van a gyülekezethez tűzve, vagyis a pásztorra.¹

Más kérdés, hogy amennyiben több pásztor van a gyülekezetben, ezek közül valamelyiket illetheti-e a presbyterek gyűlésében elnöklésnek állandó joga. Annak, hogy a presbyterek gyűlésében egyáltalán pásztor elnököljön, van objectiv alapja; ellenben annak, hogy több pásztor közül egy a többiek felett bírjon ezzel a joggal, semmi esetre sincsen. És ámbár az elnökség semmiféle hatalom-

¹ Az angol nyelvű református egyházi rendtartásokban a lelki pásztor címeiül egyaránt szolgálnak: pastor, minister, bishop (l. pl. Skót Second Book IV. 1.) Ami különben teljesen Kálvin tanításán alapul: Quod episcopus et presbyteros et pastores et ministros promiscue vocavi, id feci ex scripturae usu Quicunque enim verbi ministerio funguntur, iis titulum episcoporum tribuit (Inst. IV. III. 8.)

mal nem járhat, mégis, mivel bizonyos elsőbbséget biztosít, azt, hogy a gyülekezetben létező pásztori hivatalok valamelyikéhez legyen állandóan hozzákötve az elnökség,¹ kálvinista elvekkel összeegyeztethetőnek nem tartom. Véleményem szerint ilyen esetben a kálvini elvek következménye csak az lehet, hogy az egyenjogú tagokból álló presbyteri testület maga szabja meg, kit akar a vezetésre egy formán hivatott tagjai, tudniillik a pásztorok közül az elnökléssel megbízni.²

4. A kulcsok hatalmának azon kétféle értelmét, melyet Kálvin nyomán ismételen megkülönböztettünk, kell szem előtt tartanunk az egyházi hivatalviselők, — köztük első sorban a pásztorok és a presbyterek — illetve az egyházi jurisdictiot gyakorló presbyter-collegium, meg a gyülekezet közötti viszony kérdésének eldöntésénél is, — amely kérdés voltaképen ebből áll: vájjon a pásztorok és a presbyterek, illetve a presbyter-collegium a gyülekezet képviselőjének tekinthetők-e.

Mert a kulcsok hatalmát kezelik az ige hirdetői is³, és — amint láttuk — a kulcsok hatalmának kezelésében áll az egyházi jurisdictio gyakorlása is. A helyzet tehát, a melyet egyrészt az igehirdetésre, másrészt a jurisdictiora hivatott szervek elfoglalnak, azonosnak látszik.⁴ Pedig a különbség lényeges.

¹ »Első papság«.

² Kevésbé kálvinista azon — a németektől mutálunk is meghonosodott — rendtartás, mely szerint mindig a hivatalkorra nézve legidősebb pásztorot illeti meg a presbyteri gyűlésen elnöklés joga.

³ Hoc de remittendis et retinendis peccatis mandatum et illa de ligando et solvendo Petro facta promissio non alio debent referri, quam *ad verbi ministerium*, quod dum apostolis committentibus Dominus, simul et hoc solvendi ligandique munere ipsos instruebat. (Inst. IV. XI. 1.) Amit pedig az apostolok az egész egyházban tettek, azt végzi minden pásztor a saját egyházában. (IV. III. 6. 7.)

⁴ Úgy is fogják fel rendszerint és hol az igehirdetőt is a gyülekezet képviselőjének mondják, hol megtagadják ezt a jurisdictiot kezelőkre nézve is.

Az igehirdetők — mint arról már előbb is volt szó — a Máté evangéliuma XVI. része szerinti kulcsok hatalmát kezelik, — azt, amelynek a mennyországban ereje vagyon. Nem olyan értelemben, mintha ők oldának-kötnének, ők adnák az üdvösséget,¹ — ők csak eszközei Istennek (lásd Inst. IV. III. 1. és XI. 1.) és épúgy nincs hatalmuk, mint nem volna más eszköznek, például a mennydörgésnek, ha azt tetszenék Istennek az emberek vezetésére használni. Nem az ígét hirdető bűnös ember, hanem maga az Isten ígéje az, a mi oldoz és kötöz. Az Isten ígéje pedig nem a gyülekezeté. Annak hirdetését sem a gyülekezetre bízta Krisztus.² Az ige hirdetőjét nem irányíthatja a gyülekezet tetszése, hanem csak Isten parancsa. Más bíró a hit kérdésében nincs, csak Isten (II. Helv. Hitv. II. 3.)

Az ige hirdetője tehát — a tanító, és a pásztor mint igehirdető — nem képviselője a gyülekezetnek, mely nem bírja s így az igehirdetőre sem ruházhatta a kulcsoknak ez által kezelt hatalmát. Azonban nem képviselője Krisztusnak sem, akinél van e hatalomnak teljessége. Nem uralom, hanem szolgálat hatalma az, ami az ige hirdetőjének jár,³ ő nem képviselője, csak szolgálja, esz-

¹ Non enim in hominis potestate haec esse possunt: peccatorum remissio, promissio vitae aeternae, salutis nuntium. (IV. XI. I.)

² Hanem, mint láttuk, az apostolokra. A kulcsok hatalmának kétféle értelméről mondja Kálvin: eo autem differunt, quod prior locus peculiariter de praedicatione est, qua verbi ministri funguntur, hic ad disciplinam pertinet, quae Ecclesiae permissa est (Inst. IV. XI. 2.) Tehát csak a discipina bízott a gyülekezetre, a praedicatione nem. *Révész* ama nyilatkozata, mely szerint (Vélemény 51 1.): noha az igehirdetés és szákramentumok kiszolgáltatásának tisztét maga az Ur rendelte, annak birtokjogát a hívek közsajátjává tette, — nem azt jelenti, mintha ez a tiszt a gyülekezeté volna. A hívek egyetemes papsága nem jelenti a gyülekezet papságát. (1. *Sohm* i. m. 649 1.)

³ Testificatus est ergo Christus nihil in Evangelii praedicatione Apostolorum esse praeter *ministerium*, — se esse, qui per eorum ora velut per *organa* loqueretur. (Inst. IV. XI. V.)

köze Krisztusnak.¹ Azonban a gyülekezetnek ha nem képviselője, de nem is szolgája, — szolgája csupán Istennek, Isten igéjének, — amint Kálvin és utána a régi református egyházi rendtartások szívesen nevezték: verbi divini minister.

Ami ellenben illeti az egyház külső kormányzatát, ez a kulcsoknak Máté evangéliuma XVIII. része szerinti hatalmának kezeléséből áll, mely csak közvetve hat a lelki üdvössége az által, hogy a bűnösöket fenytéssel s az örök kárhozatra emlékeztetéssel jobbtítja. Azok tehát, a kik a iurisdictiont gyakorolják, oldanak és kötnek, — nem ugyan, mintha oldásuk-kötésük üdvösséget adna vagy vonna el, csak olyan értelemben, hogy a bűnösöket ki-zárhatják, a megtérteket visszavehetik az egyházba, melynek ápolására, támogatására az embernek gyarlósága miatt lelkiüdvössége érdekében szüksége van. Oldanak és kötnek, hatalmat gyakorolnak, amely hatalom azonban csak e földre terjed.

Az a foganatja, melyet Krisztus ígért, az ő oldásuknak-kötésüknek csak úgy leszen, ha Isten ígéje szerint járnak el. Mert akkor nem az ő ítéletük old és köt, hanem az Isten ígéje, mely abban megnyilatkozik.² Ebből

¹ *Rieker* (i. m. 140—2. 1.) Kálvin eme szavai alapján (Inst. IV. III. 1.): Dominus ex hominibus sumit, qui pro se in mundo legatione funguntur, qui arcanae suae voluntatis sint interpretes, qui personam denique suam *repraesentent* — azt állítja, hogy a lelkészek és vének Krisztust képviselik az egyházban, épen úgy, mint egy monarchicus államban a hivatalnokok a fejedelem személyét. Válgig csodálkozhatunk ezen az állításon, mert ugyanazon a helyen pár sorral feljebb ezt írja Kálvin: Hominum ministerium in hoc adhibere diximus, et quasi vicariam operám, *non ad eos ius suum honoremque trans ferendo*, séd ut per os ipsorum suum ipse opus agat, qualiter ad opus quoque faciendum *instrumento utitur artifex*. Ha Kálvin egyes elszórt nyilatkozatai (melyek fundamentális tételeivel megegyezők) Rieker szerint nem alkalmasok arra, hogy a gyülekezeti képviselet rendszerét azok alapján construálhassuk, — hogy lehet alkalmas (tanításainak szellemével teljesen ellenkező) egyetlen szó arra, hogy az egyházi szolgákat Krisztus helytartói gyanánt tüntessük fel?

² Habent enim verbum Dei, quo perversos damnent, — habent verbum, quo resipiscentes in gratiam recipiant. Errare autem non possunt, quianonnisi ex lege Dei iudicant. (Inst. IV. XI. 2.)

is következik, hogy az egyházi jurisdictiot gyakorlók is Krisztus szolgálói, mint különben mindenki az egyházban. Az ő hatalmuk is szolgálat hatalma, mert bár kormányozzák az egyházat, mindent úgy tesznek, amint igéjében előírta az Úr. (11. Helv. Hitv. XV111. 11.) Ezért nem is lehet feltétlen engedelmség az egyházi hivatalviselők és hatóságok iránt, — mert minden egyesnek megvan a joga a vizsgálatra, hogy a rendelet Isten igéjének megfelelő-e. A keresztyénné nézve nincs más tekintély, mint az Ur Krisztus és az ő igéje.¹

Azonban az egyház kormányzatára rendelt hivatalok betöltői nemcsak Krisztusnak szolgálói, hanem egyszerűen a gyülekezet képviselői is.² Ennek bizonyosságául Kálvinnak több nyilatkozatát idézhetném. Így például többször mondván, hogy a bűnösöket a vének gyűlésében az egész község nevében kell meginteni. (Inst. IV. XI. 1., XII. 2.) Továbbá a gyülekezetből kirekesztés nem történhet másképpen, mint az egész gyülekezet tudtával és jóváhagyásával (IV. XII. 7.), ami szintén azt mutatja, hogy a jurisdictio hatalma a maga egészében a gyülekezetenél van.

De egészen felesleges e tétel erősítésére Kálvin egyes nyilatkozataiban keresni bizonyítékokat. Akármilyen szavakkal jellemezné Kálvin az egyházkormányzó hivatalnokokat és a gyülekezet közötti viszonyt, — azt másnak, mint képviseletnek tekinteni az ő tanai szerint nem lehet,

¹ L. *Rieker* i. m. 114. 1. — *Révész* is megjegyzi (Vélemény 51. 1.), hogy vak hitnek és vak engedelmségnek nincs helye, — de ő ennek okát abban találja, hogy „az egyházban minden mozdulásnak képviseleti alapon kell történni”.

² Ez a kettő nem zárja ki egymást. Krisztus szuverénitását, királyságát — a mit a régi kálvinista egyházi rendtartások gyakran hangoztatnak — nem szünteti meg, ha az egyházi hivatalviselők a gyülekezet képviselői. Amint például az állami szuverénitás csorbításával nem jár az, hogy a megyei tisztviselők nem közvetlenül az államtól, hanem a megyétől nyerik megbízásukat, vagy a törvényhatósági bizottság nem az államot, hanem a törvényhatóság közönségét képviseli. Amint a szuverén állam a törvényhatóságra, úgy Krisztus a gyülekezetre ruházott át.

Mert Krisztus a kulcsoknak hatalmát, mely tudniillik az egyházi fegyelemre vonatkozik, a gyülekezetnek adta. Ennek folytán azok, akik e hatalmat kezelik, nem nyerhetik máshonnan, mint a gyülekezettől. Ámiből világos, hogy az egyházi jurisdiciót gyakorló presbyter-collegium és illetve annak tagjai, a presbyterek, közöttük a pásztorok — nem mint igehirdetők, hanem mint a jurisdicio részesei, — a gyülekezetnek képviselői.¹

5. Abból, hogy az egyház kormányzói a gyülekezeti képviselik, — az is következik, hogy az egyház kormányzására hivatott consistorium vagy presbyterium összes tagjait, tehát a pásztorokat és egyéb presbytereket a gyülekezetnek kell választania. Az egyház kormányzatában részes hivatalok betöltésénél más mód, mint a gyülekezet általi választás Kálvin tanaival nem egyeztethető össze.²

¹ *Sohm* szerint is (i. m. 609. s k. 1.) a presbyterek a gyülekezet képviselői. A lelkészek is presbyterek s mint ilyenek az egyház kormányzói. Azonban a lelkészek született vezetői a consistoriumnak, — Kálvin is ilyenekül szánta őket. A fegyelem gyakorlása a gyülekezetét illeti s a lelkészek, mint a gyülekezet született képviselői vesznek részt abban. Kálvin újítása az előbbi presbyteri alkotmány-kísérletekkel szemben épen az, hogy az ő presbyteri szervezete egyházképviselet, mely a világi főhatóságtól külön jurisdiciót gyakorol. Máshelyt viszont (151 l.) kiemeli, hogy a régi szervezetben is a presbyterek a gyülekezet képviselői voltak. *Zom* is határozottan a gyülekezet képviseletének mondja a presbyteriumot. (i. m. 160 l.) — Ellenben *Rieker* (i. m. 140 s k. 1.) bár elismeri, hogy van alapja annak, ha a presbyterium a gyülekezet képviseletének tekintetik, — mint láttuk — Krisztus képviselőinek mondja a pásztorokat és véneket.

² *Lechler* — i. m. 89. l. — azt mondja, hogy Kálvin a presbyterek száma, választása és megbízási ideje tekintetében semmit sem ír. Majd (49 l.): hogy a presbytereket a nép választásza, arról szó sincs. — *Rieker* szerint — i. m. 126. l. — fundamentális kálvinista elv, hogy az egyházi hivatalnokok beállítására nem történhetik a nép jóváhagyása nélkül s különösen a lelkészt nem lehet ráerőszakolni a népre, de a nép csak ellenőriz, nem kormányoz, az ő ellenmondása csak correctivum az egyházi szervek önkénye ellen, — semmi sem áll távolabb a kálvinizmustól, mint a tömeguralom. Majd (143. l.) így ír: Mivel Krisztus szolgálóinak tekintetnek a pásztorok és presbyterek, — választásukra a kálvinizmus semmi határozott teoriát nem alkotott. *Nem lehet* ugyan senkit a nép nyakára tolni, de, hogy a nép *válasszon, az a kálvini* tantól idegen.

Ennek ugyan egy, gyakran felemlegetett történeti tény, valamint a genfi gyakorlat is, ellenmondani látszanak.

A Morelli-féle esetre czélzok.¹ Mint általánosan tudva van, ez a genfi származású francia lelkipásztor a hivatalnokok választásának jogát a gyülekezet számára követelte. Az 1562-i orleansi III. nemzeti zsinat kijelentette, hogy könyve hamis tanításokat tartalmaz, — az 1565-i párisi zsinat pedig alapjában elítélte azt, mint amely az egyház írásszerű rendjét felfogatja. Eltiltották Morellit a szent vacsorától s ezt tudatták Genfiel, melynek polgára volt. Midőn ügyének elbírálása végett Genfben hívták, Morelli előbb nem jelent meg, majd azt kívánta, hogy könyvét Kálvin, Farel és Viret vizsgálják meg, valóban tévtanokat tartalmaz-e. Kálvin azonban kijelentette, hogy ő nem ítélné a zsinat felett. Morellit tilalom alá vették s könyvét hóhér égette meg.

Kálvinnak ezen kitérő felelete², kapcsolatban azzal, hogy az ő közreműködésével készült genfi Ordonnance szerint a lelkészeket a lelkészi kar ajánlatára a kis tanács választotta s a nagy tanács és a gyülekezet erősítette meg — azt látszik bizonyítani, hogy ő a választást a gyülekezet részére nem követelte, sőt annak akár a consistorium által (mint Franciaországban), akár a polgári hatóság által (mint Genfben) választását helyesnek találta.

Azonban az Institutiok mást bizonyítanak. Hogy ki válassza az egyházi szolgákat — mondja itt Kálvin — erről semmi bizonyos szabályt nem vehetünk az apostolok rendelkezéséből, mert ők kivételes tisztet viseltek. Ellenben bizonyos az, hogy emberek által kell választatniok. Csak az a kérdés, vajjon az egész gyülekezet válassza-e őket, vagy a többi szolgák és vének gyülekezete, vagy csak egy ember. Ő Cyprianus nézetét helyesli, mely szerint az egész nép részt vesz a választás-

1 Lásd *Lechler* i. m. 78—9. 1., *Rieker* i. m. 148. 1.

2 Pedig Kálvin — ha csak elveivel ellentétbe jönni nem akar s a maga számára csálhatatlanságot nem követel — valóban nem állhatott bíról Morelli és a zsinat közé.

ban.¹ Pál apostol is mindenütt a néppel választatta a püspököket, presbytereket. (Inst. IV. III. 13. 14. 15.)

A gyülekezet választási joga melletti állásfoglalásának bizonyosága az is, hogy a régi egyház mindenben követhető példája emellett szól. Az egyházi szolgák választása tekintetében ugyan — mondja (IV. IV. 10.) — nem jártak el egyöntetűleg. Mert sokszor még clericusnak, azaz egyházi szolgálatra készülőnek sem vettek fel senkit a gyülekezet beleegyezése nélkül. De mivel ezek nem teljesítnek fontosabb szolgálatot, ezt a jogot át is engedték a püspöknek. Sőt egyéb hivatalokat is betölthetett a presbyterek testületé, — azonban mikor új pásztor vagy presbyter választásáról volt szó, — eh ez a község öszszes lakosságának beleegyezése megkívántatott.² Az egyházi szolgák felszentelését is azért állapították meg az év bizonyos napjára, hogy a közönség tudta nélkül senki be ne csúszhasson. A püspök választására eme jogát a nép sokáig megtartotta. (IV. IV. 11.)

Ámde ezzel szemben arra lehet hivatkozni, hogy Kálvin helyesli a laodicaei zsinat végzését, mely szerint a választás ne bízássék a tömegre. (IV. IV. 12.) Azonban ezzel nem az van mondva, hogy a választás joga nem illeti meg a közönséget, csupán a jó rend érdekében kívántainak meg oly óvintézkedések, melyek elejét vegyék a tömeg félrevezetésének. E végből helyes a választásnak az a módja, hogy előbb az egyházi szolgák határoznak,

¹ Bene ergo Cyprianus, dum contendit ex divina autoritate descendere ut sacerdos plebe praesente sub omnium oculis deligatur et dignus atque idoneus, publico iudicio ac testamento comprobetur . . . Habemus ergo esse hanc ex verbo Dei legitimum ministri vocationem, ubi ex populi consensu et approbatione creantur, qui visi fuerint idonei. (Inst. IV. III. 15.)

² Verum quia in minoribus illis exercitiis non multum erat periculi, quod ad diuturnam probationem et non magnum functionem assumerentur, rogari consensus plebis desiit. Postea in reliquis quoque ordinibus, excepto episcopatu., plebs episcopo ac presbyteris iudicium delectumque fere permisit, ut cognoscerent, quinam idonei ac digni forent; nisi forte quum parochiis novi presbyteri destinabantur, tunc enim loci multitudinem nominatim consentire oportuit. (IV. IV. 10.)

majd ennek alapján az előjáróság, végül a nép, mely azonban az előbbieket határozatához kötve nincs;¹ — vagy hogy a nép jelöli meg előbb a kit óhajt s fölötte az egyházi szolgák döntenek, amely esetben sem az utóbbiaknál van a választás joga.² Vagyis hát ezen helyeselt választási mód nem tesz egyebet, mint azt, hogy a választást — annak zavartalansága s komolysága érdekében — pásztorok vezessék.²

Egyébiránt — minden ellenkező állítások dacára — maga a genfi példa is a mellett bizonyít, hogy Kálvin a gyülekezet választási joga mellett volt. Az Ordonnanceban még nem tudta azt kivívni, aminthogy egyáltalán sokkal több jogot volt kénytelen meghagyni a polgári hatóság kezében, mint a mennyit helyesnek látott, — azonban a már említett 1561-i rendeletek — húsz évi küzdelem eredményeként — elrendelték azt is, hogy a választásnál egyrészt a pásztorok ajánlata tényleg figyelembe vétessék, másrészt a nép beleegyezése ne pusztá formaként kezeltesék.

Azonban amellett, hogy az egyházi szolgák választása az állami hatóság közreműködésével történjék — amint azt a genfi Ordonnance megállapította — szólani látszik az Institutiok imént tárgyalt helye (IV. IV. 12.) is, mert ott arról van szó, hogy az egyházi szolgák az általuk megejtett választást elsőben is az előjáróságnak jelentsék be. De úgy vélem, Kálvin azon senatus vagy magistratus alatt, melyről itt szó van, nem a polgári előjáróságot, mint ilyet érti, hanem általában a gyülekezet tekintélyesebb tagjait, — a mire mutat a harmadikul használt szó, — primores — is.⁴ Azt, hogy ő az állami

¹ Ad multitudinem res deferebatur quae praejudiciis illis non alligaretur ...

² Ita nec clericis licebat quem vellent praeficere.

³ Praesse autem electioni debere alios pastores, nequid per lenitatem, vei per mala studia vei per tumultum a multitudine peccetur. (Inst. IV. III. 15.)

⁴ Offerebant magistratui vei senatui ac primoribus. E senatus semmiesetre sem valamely gyülekezeti előjáróság, hanem a polgári magistratus, mely azonban mint a gyülekezet lyesebb tagjait magában foglaló testület volna.

főhatalom jóváhagyását nem tartja szükségesnek, bizonyítja annak kiemelése, miszerint a császár általi megerősítés a püspök választásához csak két helyen, — Rómában és Konstantinápolyban kívántatott meg. (IV. IV. 13.)

Míg eszerint *activ* választói joggal a gyülekezet minden önjogú tagjának bírnia kell, ha csak büntetésből kirekesztve nincs — a mi egyébiránt az egyetemes papság elvéből is következik¹ — addig a *passiv* választói jog tekintetében a Titushoz írt levél I. 9-re és a Timotheushoz írt I. levél III. 1-re hivatkozással vannak megállapítva bizonyos kellékek. Nevezetesen csak olyanokat kell választani, akik kellő tudományúak, szent életűek és semmi olyan vétek nincs bennük, mely tisztük gyalázatára szolgálhatna (Inst. IV. III. 12.) Ez nemcsak az igehirdetőkre, de a presbyterekre és diakónokra is áll.²

A választás menetére, megejtésére nézve nincs jogi szabályozás.³ Arról sincs szó, hogy hány presbyter választassák, meg hogy mennyi időre.⁴

Van azonban szó az egyházi szolgák felszenteléséről. Az apostolok állandó szokása volt kézfeltevással szentelni fel a megválasztottakat; noha erre nézve semmi parancs sincs, mivel az apostolok mindig így jártak el, úgy kell megtartani, mintha megparancsoltatott volna. Nem az egész gyülekezet teszi rá a kezét a felszentelendőre, hanem csak a pásztorok (IV. III. 16.) Minthogy azonban ez a szertartás nem jelent magasabb rendbe emelést s a hívek egyenlő papságát nem szünteti meg — pusztán lythurgiai jelentőséggel bír.

¹ így értendő bizonyynal *Révész* előbb között nyilatkozata is.

² Genfben tényleg más korlátja is volt a *passiv* választói jognak a presbyterség tekintetében. A 12 presbyter közül kettőt a kis, négyet a hatvanas, hatot a kétszáz tanácsból kellett választani. 1561-ben azonban az is megállapított, hogy a presbyterek választásánál nem kell tekintettel lenni a *citoyen* és *bourgeois* közti különbségre, hanem csupán az arravalóságra. L. *Kampschulte* i. m. II. 344.

³ Csak lythurgiai szabályokat olvasunk: gondossággal, istenfélelemmel, buzgósággal, böjtöléssel és imádsággal kell a választásnál eljárni. (Inst. IV. III. 12.)

⁴ *Géniben* a megválasztottakat 1 év múltán vagy elbocsátási; vagy *életfogytig* megerősítették.

V. EGYHÁZKAPCSOLATOK.

Minden gyülekezet magában véve befejezett egyház, mely — a kulcs hatalomnak birtokában — szuverén. Az, hogy a földön levő összes gyülekezetek együtt közönséges anyaszentegyházat alkotnak, mivel ez jogilag szervezve nincs, nem szünteti meg a gyülekezet szuverénitását.

De éppen azért, mert szuverén, jogában áll a gyülekezetnek egy másik, vagy több gyülekezettel kapcsolatba lépni s önszuverénitását ilyen módon korlátozni. Ilyen módon keletkezhetnek több gyülekezetből álló egyházi szervezetek.

Kálvin csak a gyülekezeti szervezte, több gyülekezetből álló egyházszervezetet ellenben nem létesített. Ennek pedig oka nem csupán azon ténybeli véletlen, hogy ő maga egy városi köztársaságban működött lekipásztorként, — hiszen Kálvin nem olyan ember volt, a ki ne látott volna túl Genf határain, — hanem azon elvi álláspont, mely szerint csakis a gyülekezetnek van okvetlen szüksége jogi szervezetre. Kálvinnak itt hallgatása is beszél: azt mondja, hogy amennyiben a gyülekezetek maguk között eféle kapcsolatot hoznak létre, rajtuk ált megállapítani azon módokat, melyek szerint e kapcsolatot szervezni kívánják. Csakhogy természetesen ezen szervezet sem ellenkezik az egyházalkotmány alaptételeivel.

Ezt tartva szem előtt, némely irányadásokat vonhatunk le Kálvin tanításaiból a gyülekezetek közötti kapcsolatok szervezetét illetőleg is. A tételes jogfejlődést itt is merőben figyelmen kívül hagyjuk. Mert bár Franciaországban még Kálvin életében jött létre több gyülekezetkapcsolatából álló egyházi szervezet és bár Kálvin Franciaországgal, az ő eredeti hazájával az összeköttetést

mindvégig megtartotta, minek folytán nem is lehet föltételezni, hogy az olt létesített egyházi szervezetet az ő meghallgatása nélkül hozták volna létre, — azonban tudjuk, hogy a genfi Ordonnance keletkezésére meg közvetlen befolyást gyakorolt s még sem telet meg ez sem teljesen az ő nézeteinek.

Több gyülekezetből álló jogi szervezet jöhet létre akármilyen nagy területen, — foglalhat magában akárhány gyülekezetei. Az sem volna lehetetlen;— mint azt már említettem — hogy a földön levő összes gyülekezetek egységes szervezetet alakítsanak, vagyis, hogy az egész „közönséges anyaszentegyház“ bírjon egy jogi szervezettel. Ez nem ellenkeznék Kálvin elveivel, — csak tudni kellene, hogy ez az egységes szervezet nem szükségképeni, nem változhatatlan — mint a római katolikuskoknál — hanem pusztán a gyülekezetek tetszésétől függ.

Mégis az a legtermészetesebb, ha az egy állam területén létező gyülekezetek lépnek egymással kapcsolatba. Nem azért, mintha az állami szervezetnek az egyházi szervezetre bármilyen befolyása lehetne — mint Luther követőinél — hanem pusztán azon okból, mert az egy állam területén létező gyülekezeteknek vannak leginkább közös érdekeik. De épen mivel az állami szervezet a gyülekezetek szervezkedésére nem gyakorolhat befolyást, az is lehetséges, hogy egy ugyanazon állam területén több, egymástól jogilag teljesen különálló kapcsolatot hozzanak létre a gyülekezetek.¹

Az sem szükséges, hogy azon kapcsolatban, mely a gyülekezetek közt létesült, az egyes gyülekezetek mint közvetlen tagok foglaljanak helyet, hanem a gyülekezetekből közvetlenül létrejött kapcsolatok egymás között újabb kapcsolatot hozhatnak létre, — s ez több fokon megismétlődhetik.

Akármilyen területre terjed is ki azonban a több gyülekezetek kapcsolata, azokat az ügyeket, melyeknek,

¹ Amint volt ez Magyarországon is 1881 előtt.

mint közöseknek intézése az egyes gyülekezetek hatásköréből kivétel, a közös szervezetnek magának kell intéznie s ebben sem az állam, sem más társadalmi Organismus hatósága fel nem válthatja.

Továbbá, amint a gyülekezet kormányzása sem bizható egyetlen emberre, úgy e közös szervezet kormányzása sem történhet másképen, mint testületek útján.

Az is kétségtelen, hogy amint a gyülekezet kormányzásából nem lehet a hívek egyikét sem kizárni, mert ők mindnyájan egyenlően papok, — úgy a közös szervezet sem alakítható úgy, hogy abban a részes gyülekezetek egyike vagy többje részesedjék a kormányzásban, a többiek pedig kormányzottak legyenek, — mivel minden gyülekezet egyenlően bírja a kulcsok hatalmát. A kálvinista egyháznak — amint nem lehet pápája, úgy nem lehet Rómája sem.

Végül, amint az egy gyülekezeti kormányzó presbyter-collegium nem szerezheti máshonnan a iudicatio hatalmát, mint a kulcsok hatalmával bíró gyülekezettől, tehát a kormányzott gyülekezetnek képviselője, — azon módon a több gyülekezetből álló egyházi szervezetet kormányzó testület is a maga kormányzati hatalmát csak a kormányzott gyülekezetektől nyerheti, azoknak képviselője. Csakhogy evégből már nem szükséges az érdekelt gyülekezetek összes tagjaiig visszamenni. Ezek a gyülekezet kormányzatát reábizták a presbyter-collegiumra; és ha ezen átruházott hatalom egyrészenek tovább adásáról van szó, ezt immár a presbyter-collegium teheti. És célszerűségi okból is kell, hogy ez tegye, mert ilyen módon eleje van véve a Kálvin által ellenzett tömeg-kormányzatnak.

Hogyan legyen összeállítva, milyen alkotó elemekből, milyen hatáskörrel azon több gyülekezet kormányzására hivatott testület — mely a kálvinista egyházak alkotmányában rendszerint zsinatnak neveztetik¹ — ezekre a kérdésekre semmi határozott útbaigazítást nem találunk.

¹ E szóhasználat szerint a magyarországi református egyháznak egyházmegyei és kerületi közgyűlése is.

Mégis annyit feltétlen bizonyossággal állíthatunk, hogy a kálvini álláspontnak csakis a vegyes, azaz nem csupán pásztorokból, hanem az egyháznak más tagjaiból is álló zsinatok felelhetnek meg. Mert bár zsinatok tartásának szükségességéről tudomásom szerint az Institutiokban csak egyszer van szó, ott pedig kétségtelenül a pásztorok gyűlése értetik zsinat alatt, azonban ez nem kormányzó, hanem a hitkérdései felett döntő zsinat.¹ Viszont azonban nem szabad megfeledkezni Kálvin óvásáról, mely szerint nem engedhető meg, hogy csak a pásztorok gyűlésén álljon az egyház kormányzata (Inst. IV. IX. 7.) Amiből következik, hogy nemcsak az egy, de több gyülekezeti kormányzó testület sem állhat kizárólag pásztorokból.²

Amint nincsenek jogkülönbségek az egyház tagjai között általában és az egyes gyülekezeti kormányzó presbyter-collegium tagjai között, úgy nem lehet különbség a több gyülekezet kapcsolatát kormányzó testület tagjai között sem. Valamint azonban a presbyter-collegiumban szükségstanácskozás vezetése végett elnökségről gondoskodni, úgy szükséges ez az egyházkapcsolatok kormányzó testületeiben is. Ez is történhetik esetről-esetre választás, vagy állandóbb megbízás alakjában.

Az állandóbb megbízás itt annyiban szükségesnek látszik, mert a több gyülekezetét kormányzó testület egybegyűlése nem történhetik olyan könnyen és sűrűn, mint a presbyter-collegiumé s ezekből szükséges a két gyűlés közötti idő alatt felmerülő kisebb jelentőségű ügyek elintézésére az elnökséget felhatalmazni. Ez rangkülönbséget az egyház szolgálói között nem idézhet elő s amint egyen-

¹ Si quo de dogmate incidat disceptatio, nullum esse nec melius nec certius remedium, quam si verorum episcoporum synodus conveniat, ubi controversum dogma excutiat. Multo enim plus ponderis habebit eius modi definitio in quam communiter ecclesiarum pastores invocato Christi spiritu consenserint (bist. IV. IX. 13.)

² Ezért — ha igaz is, amit *LecMer* mond (i. m. 39 1.) hogy Kálvin a vegyes zsinatok szükségességét sehol sem hangoztatja — egyáltalán nem lehet azt mondani, hogy a vegyes zsinatok rendszere *Kálvinnal szemben* újítás volna.

lök a kapcsolatban levő gyülekezetek, úgy egyenlők azok pásztorai is.

Mindazáltal valamely — ezen időközben elintézendő közös érdekű ügyek elintézésére fölhatalmazottakat megillető — hivatali elsőbbség teljesen kizárva nincs.¹ Amint az egyes gyülekezet presbyterei valamenyien püspökök ugyan, azonban már a régi egyházban szokásba jött, hogy közülök egy, aki ugyan nem felebbvalójuk, neveztesék kiválóképen püspöknek, — úgy az is előfordult, hogy a jó rend okáért választottak érsekeket és patriárhákat. Ritkán éltek ugyan ezzel és hibásan nevezték hierarchiának, de ettől eltekintve a régi püspökök ezzel semmi olyast nem tettek, ami ellenkeznék az Isten igéjével.²

Ha a régi, mintaképül szolgáló egyházakban lehetséges volt ez, bizonyára nem lehetetlen Kálvin elvei szerint rendezett egyházban sem ily több gyülekezet kapcsolatának közös ügyeiben eljáró „érsekek“ és „patriárhák“ választása (mert „püspök“e minden egyes gyülekezetnek magának van), csak tudni kell, hogy ezek csupán a gyülekezetek megbízottai, ennek folytán a gyülekezetektől származik hatáskörük is, amely azonban a csupán testület által gyakorolható jurisdictioban sohasem állhat. A megbízotti minőségből folyik az is, hogy megfelelőbb a választásnak olyan módja, mely a megbízás másra ruházásának lehetőségét nem zárja el. Vagyis a korlátolt időtartamra szóló választás.

¹ Nagyobb országos egyházakra, így a lengyel református egyházra a püspöki és prímási hivatalok megtartását Kálvin nem tartja a reformatioval ellenkezőnek, csakhogy a hivatalok mellett zsinatpresbyteri egyházalkotmány álljon fenn, — mondja *Révész* (Kálvin élete és a kálvinizmus 257 l.)

² Singulae provinciáé unum habebant inter episcopus archiepiscopum ... in nycena synodo constituti sunt patriarchae . . . Gubernationem sic constitutam hierarchiám vocarunt . . . Si rem omisso vocabulo intuemur, reperiemus veteres episcopus non aliam regendae ecclesiae formám voluisse fingere ab ea, quam Deus verbo suo praescripsit. (Inst. IV. IV. 4.)

Nem ringatom magamat abban a hitben, hogy feladatomat megoldottam. Már munka közben sem reméltem ezt, hiszen lépten-nyomon éreznem kellett a töretlen út nehézségeit.

Pedig még egy másik, s talán nagyobb nehézséggel is kell küzdeni e feladat megoldásánál. Beleélnünk magunkat abba a világnézetbe, mely a reformatio idején betöltötte a lelkeket.

Csupa forrongás mindenfelé. A középkor bástyái már omladoznak, de az újkor még csak keletkezőben van. Az egyház szuverén lenni már megszűnt, de az uralomban őt felváltó nemzetállam még csak embrióban él. Az egységes császárság üres címmé lett s helyét apró fejedelemségek foglalták el, melyek azonban — épúgy mint előbb a császárság — nem természetes fejlődés csak emberi erőszak eredményei, nem egy nagy komoly emberi szükségleten, hanem pusztán az uralom és alávetettség gondolatán alapulnak, miért is körükben nagy tetszést találnak s érvényesülnek Machiavelli elvei. Általában mindenütt, egyházban és államban, családban, sőt a vagyoni élet terén is feltétlen uralom és szolgálat, tekintélyek zsarnoksága s testileg-lelkileg leigázottak alávetés hódolata. Az uralkodó gondolat pedig, mely a szíveket s elméket teljesen elfoglalja, még mindig, sőt ép a reformatio folytán még inkább, mint a közvetlen előző századokban, a vallás és egyház.

Mily roppant különbség, sőt ellentét szemben mai világnézetünkkel.

Már pedig, ami a jogi, alkotmányi intézményeket illeti, ezekre nézve csak úgy lehet helyes ítéletünk, ha nem a magunk, hanem saját koruk világnézetén át vizsgáljuk őket. Ezt mulasztották el tenni Kálvinnal szemben mindazok, akik — szerintem hibásan és igazságtalanul — őt mint a makacs conservativismus, az írás betűjéhez ragaszkodás mintaképét tüntetik fel.

Abban a chaosban, mely az új kor elején fennállt, a reformátorok a jövő zenéjét pendítették meg. A szabadság és egyenlőség gondolata már ott van az ő tanításukban a kutatás szabadságáról és az összes hívek egye-

temes papságáról. A még gyámolra szoruló nemzeti eszme hatalmas támogatóra talál bennük, kik az egyházi szertartást egészében nemzeti nyelven végzik. A tudományos gondolkodás is lendületet nyer, ha mindenki maga vizsgálhatja, mit higyen el.

A jövő zenéje szól Kálvin egyházalkotmányi tanaiból is. A gyülekezet már magában egyház; nála a kulcsok hatalma, azaz a *jurisdictio*; — ennek alá vannak vetve fejedelmek és egyházi hivatalviselők egyaránt; — egyéni uralom nem lehet az egyházban; — a testületet is, mely a *jurisdictio*t kezeli, az egész közönség ellenőrzi; — az egyház hivatalnokai csak az egész gyülekezet beleegyezésével juthatnak állásukba; — a hívek, a gyülekezetek, az egyházi hivatalviselők egymásközt mind egyenlők; — a vagyon egyenlőtlen megoszlásából folyó bajok orvoslásáról rendszeresen gondoskodni kötelesség; íme ezek a tételek elvitathatatlanul bennvannak Kálvin egyházalkotmányában.

Mi mai emberek mindezeket a gondolatokat talán messzebbmenő következtetéseiben kifejthetnők, mint Kálvin tette. De mindazt, amit negyedfélszáz év alatt haladt az emberiség, ne akarjuk Kálvinnal szemben serpenyőbe vetni.¹ A tekintélyek, uralmak és alávetettségek idején e gondolatok messze előtte jártak a kornak és Kálvin egyházalkotmányi tételei az állami életben is szabadabb intézmények mintául szolgáltak.

Azért úgy vagyok meggyőződve, nem az fogja lel helyesen Kálvin egyházalkotmányi elveit, aki a szentírás szavaiban⁸ keres mindenre útmutatást s nem az hű követője

¹ Athenae sem volna ma rabszolgái tömegével a demokrácia mintaképe s a nemzet tagjainak una eademque libertas-át hangsúlyozó Verbóczy a misera plebs contribuent a nemzetből kizárva ma nem volna a demokratikus irány vezérharcosa.

² Ha ma valaki pl. arra hivatkozván, miszerint a magyarok honfoglalása idején nem volt rendi különbség s egyenlő politikai joggal bírt a nemzet minden tagja, meg ingatlanon akkor nem volt egyéni tulajdon, azt mondaná, hogy nem szabad eltérni az eredeti magyar közállapottól, meg kell valósítani a teljes politikai egyenlőséget és eltörölni ingatlanon az egyéni tulajdonjogot: vajjon azt hinnők felőle, hogy a rég múlt idők példája lelkesíti csupán?

Kálvinnak, aki az ő egyházalkotmányi tételeit változatlanul érvényesíteni kívánja. Hanem az, aki a demokratikus irányzatot látja érvényesülni Kálvin elveiben és aki az általa kifejtett alapokon, az általa mutatott úton halad előre. Ez az út pedig az emberi szabadság útja.

Így fogták fel tanait követői is. És a kálvinizmus nemzetről nemzetre külön-külön, de ugyanazon és pedig a maga korához mérve mindig erősen demokratikus szervezetet létesített. Vagy ahol nem: ott nem is volt maradása, mint azt különösen az arisztokratikusan szervezett lengyel református egyház példája bizonyítja.

Am ez természetes is. A katolikus egyház külső támasza a clerus, a Luther egyházáé a világi fejedelemség. De a kálvini tan nem ismer különös derűst és nem enged befolyást az egyházkormányzására a világi fejedelemségnek. Kálvinista egyházban arisztokratikus szervezetnek elvi alapja nincs, elvtelenségen pedig nem lehet tartós épületet építeni.